

Så enkelt, så svårt

Jämställdhet, identitet och den gemensamma referensramen i en
klassikerserie för skolan.

Av: Ellinor Andersson

Handledare: Cecilia Carlander

Abstract

In 2006 the government assigned the Council of Cultural Affairs the task of making an update, consisting of 50 literary titles, to be added to the existing list called *Alla tiders klassiker – en klassikerserie för skolan* (All-time classics suited for school).

The idea of a literary canon can be considered to be a tool for transferring socially, historically and culturally constructed norms and values from one generation to the next in order to create and maintain a common frame of reference. The common frame of reference affect the individual's thoughts and actions as well as their sexual desires and their own perception of self as a sexual being. The aim of this thesis is to investigate how gender and sexuality are constructed in four literary works selected by the Council of Cultural Affairs on behalf of the government in order to create a literary classic series for school, and thus get a picture of which values and norms might be included in the concept of a common reference and how this subsequently relates to the school's syllabus and its ideas about identity development.

All four novels are based on traditional ideas and values as well as dichotomous relationships between femininity and masculinity in which masculinity is superior to femininity. The female sexuality is described as both passive and problematic while the male sexuality only exists as an unspoken norm. The novels both create and maintain stereotypes that are in direct contrast to the syllabus and relate to the problematic gender context that is already existing within our schools.

Nyckelord: genus, sexualitet, skönlitteratur, diskursanalys, gemensam referensram

Key words: gender, sexuality, fiction, discourse analysis, common frame of reference

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1. INLEDNING	1
1.1 INTRODUKTION	1
1.2 BAKGRUND	4
1.3 SYFTE OCH FRÅGESTÄLLNING	8
1.4 MATERIAL OCH URVAL	9
2. TEORETISKT RAMVERK	10
2.1 DISKURSTEORI	10
2.2 GENUS	11
2.3 SEXUALITET	13
2.4 BERÄTTANDE	14
3. METOD	15
3.1 KRITISK DISKURSANALYS	15
3.1.1 <i>TEXTEN</i>	16
3.1.2 <i>DISKURSIV PRAKTIK</i>	17
3.1.3 <i>SOCIAL PRAKTIK</i>	18
4. TIDIGARE FORSKNING	19
5. ANALYS	21
5.1 GILLES KVINNA	22
5.1.1 <i>SYMBOLISKT GENUS</i>	22
5.1.2 <i>STRUKTURELLT GENUS</i>	26
5.1.3 <i>INDIVIDUELLT GENUS</i>	28
5.2 GIOVANNIS RUM.....	28
5.2.1 <i>SYMBOLISKT GENUS</i>	28
5.2.2 <i>STRUKTURELLT GENUS</i>	30
5.2.3 <i>INDIVIDUELLT GENUS</i>	31
5.3 HALV ELVA EN SOMMARKVÄLL	32
5.3.1 <i>SYMBOLISKT GENUS</i>	32
5.3.2 <i>STRUKTURELLT GENUS</i>	35
5.3.3 <i>INDIVIDUELLT GENUS</i>	36
5.4 AURA.....	37
5.4.1 <i>SYMBOLISKT GENUS</i>	37
5.4.2 <i>STRUKTURELLT GENUS</i>	38
5.4.3 <i>INDIVIDUELLT GENUS</i>	39
6. RESULTAT OCH AVSLUTANDE DISKUSSION	40
6.1 SAMMANFATTNING AV ANALYSER.....	40
6.2 GEMENSAM REFERENS RAM OCH IDENTITETSUPPDRAGET	41
6.3 AVSLUTANDE DISKUSSION	42

KÄLLFÖRTECKNING

1. Inledning

1.1 Introduktion

Skolans värdegrund fastslår att en av skolans uppgifter är att öppna upp möjligheter för varje elev att söka och utveckla sin egen identitet.¹ Skolverket påpekar även att skönlitteratur kan och bör betraktas som ett framstående verktyg för detta identitetssökande.² Trots det finns det många tankar om vilken som är och bör vara skönlitteraturens roll i skolan. Beroende på ämneskonstruktion, eller lärarens syn på svenska som skolämne, kan litteraturläsning syfta till att vara ett verktyg för att bättra på elevers färdigheter i läsning, en instrumentell övning i allmänbildning eller ett redskap för elever att utveckla en social förståelse för mänskliga erfarenheter som sträcker sig över tid och rum.³ I likhet med styrdokumentet från 1994⁴ betonar Lgr11 och Gy11 skönlitteraturens roll i elevers identitetsskapande och identitetsutveckling. Identitetsutvecklingen fastslås även vara en del i svenskämnet syfte såväl som skolans uppgift i sin helhet.⁵ Litteraturläsningens syfte inom svenskämnet är inte enbart en fråga som görs gällande bland lärare eller inom skolan, utan har även upphöjts till en samhällspolitisk nivå. 2006 lade Folkpartiet fram en motion vars syfte var att belysa behovet av att återinföra en litterär kanon i skolans läroplan för ämnet svenska, med motiveringen att läsförmågan bland elever försämrats sedan början av nittiotalet. Motionen ger uttryck för skönlitteraturens positiva inverkan på språkutvecklingen såväl som synen på skönlitteratur som ett verktyg för att skapa gemensamma kulturella referenspunkter.⁶ Samma år fick Kulturrådet i uppdrag av regeringen att över en femårsperiod sammanställa en lista över 50 skönlitterära titlar som ett tillägg till den redan existerande samlingen *Alla tiders klassiker* bestående av 100 titlar som blivit sammanställd mellan 1985-1995 i, vad som kallats, *En klassikerserie för skolan*. Uppdraget grundades på regeringspropositionen *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik* från 2005, som menar att syftet med dessa insatser ska vara att ”stimulera en varierad utgivning av kvalitetslitteratur”⁷ som i sin tur ska öka ett litteraturintresse i ”alla grupper”.⁸ I propositionen fastslår regeringen att svenskämnet för

¹ Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011 (hädanefter Lgr11) s. 7 samt Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011 (hädanefter Gy11) s. 5

² Gy11 s. 160

³ Molloy, G. *Att läsa skönlitteratur med ungdomar*. s. 38-40

⁴ Myndigheten för skolutveckling. *Gör klassikern till din egen*. s. 10

⁵ Lgr11 sid. 7, 222, Gy11 s. 5, 160

⁶ http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Motioner/Litterar-kanon_GU02Ub260/?text=true (2012-11-16)

⁷ Kulturdepartementet. *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*. s. 12

⁸ *Ibid.* s. 12

gymnasiet ”syftar till att stärka den personliga och kulturella identiteten”.⁹

I boken *Att läsa skönlitteratur med tonåringar* förklarar lektor Gunilla Molloy att en lärars val av vilken skönlitteratur som ska läsas, samt hur den blir läst, är ”didaktiska val som får betydelse för eleverna [...] Eftersom kursplanen i svenska skriver att skönlitteratur bär på en del av vårt kulturella arv, så kan vad-frågan oproblematiserad låta sig besvaras med ’skönlitteratur’ och ’kulturarvstexter’”.¹⁰ Denna slutsats vilar emellertid, i likhet med regeringens formulering om svenskämnets syfte och kanontanken i stort, på tidigare styrdokument, för även om kulturarsuppdragets inverkan på identitet aktualiseras även i de aktuella styrdokumenterna är det inte längre i uttalad relation till skönlitteraturen. I och med skiftet till Lgr11 och Gy11 kapade kursplanerna för svenskämnet bandet mellan kulturarsuppdraget och skönlitteraturläsningen. Man fortsatte emellertid att betona synen på skönlitteraturen som ett verktyg för identitetssökande men lade – genom föreskriften att varje elev ska ges möjlighet att utvecklas utifrån eget intresse oberoende könstillhörighet – fokus på jämställdhetsuppdraget. Frågorna om identitet och den gemensamma kulturen görs dock gällande även i 2011 års läroplaner som säger att ”medvetenhet om det egna och delaktighet i det gemensamma kulturarvet ger en trygg identitet”¹¹, samt att ”utbildning och fostran är i djupare mening en fråga om att överföra och utveckla ett kulturarv – värden, traditioner, språk, kunskaper – från en generation till nästa.”¹² I examensarbetet *Det förenande eller det åtskiljande? – ”kulturarvets” funktion i en mångkulturell skola* beskriver Helen Johansson problematiken bakom läroplanens formulering:

Det specifika kulturarvet, vilket det nu än må vara, ska i alla fall överföras till eleverna. Inte problematiseras, inte ifrågasätts, utan bara kort och gott överförs. Även om det också poängteras att skolan skall ”utveckla” ett kulturarv anser jag begreppsanvändningen problematisk. Vad avses med att utveckla då det används i sammanhang med begreppet ”arv”?¹³

Liknande kritik står att finna hos Molloy som i boken *Reflekterande läsning och skrivning* säger:

När kursplanen skriver vårt kulturella arv vet jag inte om detta omfattar alla elever i svenska skolan eller om ordet västerländska borde ha skjutits in [...] Även om det

⁹ Ibid. s. 10

¹⁰ Molloy, G. *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*. s. 31

¹¹ Lgr11. s.7

¹² Ibid. s. 9

¹³ Johansson, H. *Det förenande eller det åtskiljande? – ”kulturarvets” funktion i en mångkulturell skola*. s. 5

*hade stått vårt västerländska kulturella arv, så hade jag kanske ändå i tanken skjutit in både ordet vita och manliga framför västerländska.*¹⁴

Trots att dessa citat i första hand väljer att fokusera kulturarvsformuleringens problematik i relation till tanken om den multikulturella skolan belyser de indirekt även den problematik som skapas i relation till jämställdhetsuppdraget, nämligen att det menas handla om värden och traditioner som oproblematiserade ska överföras från en generation till nästa.

Styrdokumentets formulering, som är mycket tydlig i vad som är kulturarvsuppdragets primära uppgift, är desto mer svävande när det kommer till att uttrycka *vilka* värden och traditioner det är som skolan ska överföra och brister således att skapa ett fungerande förhållningssätt till jämställdhetsuppdraget som menar att skolan aktivt ska arbeta för att traditionella normer och värden *inte* ska påverka eleverna i hur de bemöts och behandlas eller i deras möjligheter att söka och skapa en identitet.

I Nationalencyklopedins svenska ordlista förklaras begreppen kanon och kulturarv enligt följande:

***ka`non** (latin ca`non, av grekiska kanō`n, 'rak stång', 'linjal', 'måttstock', 'rättesnöre', 'regel', 'mönster', 'tabell' m.m.), regel(samling), text(er) eller dokument som anses normerande [...] det urval av litterära verk som vid en viss tid läses i skolor, är föremål för forskning, hålls aktuella genom nyutgåvor osv. Detta urval beror av tidens värderingar och antas prägla nya generationers normer och litterära uppfattning.*¹⁵

Och:

***kultu`rarv** subst. ~et, plur. ~, best. plur. ~en*

ORDLED: kult-ur--arv-et

*• idéer och värderingar som ingår i en kulturs historia och som fungerar som en gemensam referensram.*¹⁶

Utifrån detta kan man enkelt dra slutsatsen att grunden till en litterär kanon inte bara *utgörs* av idéer, värderingar och normer som är aktuella för tiden samt kan uppfattas som kulturhistoriskt betingade, utan även att den syftar till att *reproducera* dessa idéer, värderingar och normer för att på så sätt skapa och upprätthålla en gemensam referensram. Men vad innebär det *egentligen* och rent konkret att tala om ett gemensamt kulturarv i skolan, vilka är inräknade och vem ges tolkningsföreträde i denna gemensamma referensram? Hur förhåller

¹⁴ Molloy, G. *Reflekterande läsning och skrivning: årskurs 7-9*. s. 133

¹⁵ Nationalencyklopedins nätupplaga, svensk ordbok, 2012-11-23

¹⁶ Ibid.

sig dessa idéer, värderingar och normer till styrdokumentens tankar om identitetsskapande? Detta är frågor som blir än mer aktuella i skenet av att den regeringsproposition som ligger till grund för Kulturrådets uppdrag inte nämner ordet *jämställdhet* en enda gång under de totalt 58 sidorna.

1.2 Bakgrund

1.2.1 Skolans genuskontext

Det är lika bra att få det sagt med en gång: Jämställdhet i skolan handlar inte om att flickor och pojkar ska bli likadana. Jämställdhet i skolan handlar i stället om att varje individ, flicka eller pojke, ska få möjlighet att utvecklas efter sitt eget intresse och sin egen potential, utan att hindras av könsstereotypa föreställningar. Så enkelt är det; och ändå uppenbarligen så svårt.¹⁷

I boken *Modig och stark – eller ligga lågt* skriver litteraturvetaren Lena Kåreland att en av de mest grundläggande delarna i ett barns identitetsutveckling är dess könstillhörighet som redan i ett tidigt skede blir den faktor de lär sig anpassa sitt beteende utifrån. Utöver familj är förskola och skola de institutioner som spelar de mest avgörande rollerna i denna utveckling. Då varje samhälle vilar på mer eller mindre synliga genusmönster¹⁸ samt ”föreställningar om en manlighetens dominans”¹⁹, menar Kåreland att det emellertid vore orealistiskt att förvänta sig att skolan ska utgöra någon könsneutral institution. Istället, menar hon, visar forskning att skolan både skapar och upprätthåller genusnormer och genusrelationer²⁰, som i sin tur begränsar varje individ i sitt identitetsskapande eftersom varje positionering, vare sig den befinner sig inom eller utanför det gällande genussystemet, är beroende av de positioner som omvärlden erbjuder. Genus utvecklas således i ett samspel mellan individ och omvärld och kan inte frigöras från vare sig historisk eller kulturell kontext. Genusordningen, menar Kåreland, ”formar vårt psykiska liv, influerar våra drömmar, våra förhoppningar och begär”²¹ och är alltså avgörande i varje aspekt av våra liv.

Kårelands uttalande om skolan finner även stöd i 2009 års regeringsutredning *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?* utförd av DEJA (Delegationen för jämställdhet i

¹⁷ Delegationen för jämställdhet i skolan. *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?* s. 29

¹⁸ Kåreland, L. *Modig och stark – eller ligga lågt?* s.10

¹⁹ Ibid. s. 11

²⁰ Ibid. s. 9

²¹ Ibid. s. 11

skolan) som konstaterar att de mål som presenteras i skolans styrdokument inte uppnås trots att både lärare och rektorer har en skyldighet att aktivt arbeta med jämställdhet.²² Detta, förklarar de, beror till stor del på bristande kunskaper i hur denna typ av arbete omsätts i praktiken men även på att det kan förekomma ett öppet motstånd från såväl föräldrar som skolledning.²³ I likhet med Kåreland menar DEJA att den svenska skolan inte utgör någon neutral institution utan att den i många avseenden istället kan sägas avspegla de samhälleliga värderingarna. Att skolan brister i fråga om jämställdhet, att den förstärker könade föreställningar som bidrar till en traditionell syn på vad det innebär – och bör innebära – att vara pojke och flicka²⁴, är således inte underligt så länge samhället i stort uppvisar samma brister.²⁵ I utredningen betonas regeringens krav på att jämställdhetsfrågor inom skolan inte ska undervisas som isolerade teman, men istället integreras till att bli en del av undervisningen i alla ämnen.²⁶ Den pekar även på skillnader i formell jämställdhet, som säger att både flickor och pojkar ska ha samma rättigheter vad det kommer till utbildning, och reell jämställdhet, som menar att denna utbildning ska förse dem med möjligheter att ”i tanke och handling uppfylla sina intressen och ambitioner med skolgången, utan hinder av stereotypa föreställningar om kön”²⁷ och hänvisar till diskrimineringslagen som säger att arbetet inom skolan aktivt ska främja lika rättigheter och möjligheter för alla elever, oberoende av deras könstillhörighet.²⁸ Ändå tycks skolan socialisera in pojkar och flickor i traditionella könsroller, där pojkar tillåts ta mer utrymme i klassrummet medan flickor förväntas vara de som skapar ordning.²⁹

Det framgår i utredningen att både flickor och pojkar utsätts för sexuella kommentarer och könsord men att det främst är pojkar som utsätter andra, och i första hand flickor, för kränkningar och sexuella trakasserier.³⁰ Sexualiserad mobbing, menar DEJA, kan ta sig uttryck genom såväl fysiska övergrepp som ett sexualiserat språkbruk, med ord som *hora*, *fitta*, *slampa* och *bög*.³¹ Gemensamt för den typ av sexualiserade kränkningar som, enligt utredningen, används mest flitigt i skolan är att de alla, direkt eller indirekt, kan ses syfta till

²² Delegationen för jämställdhet i skolan. *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?* s. 156

²³ Ibid. s. 155

²⁴ Ibid. s. 165

²⁵ Ibid. s. 16

²⁶ Ibid. s. 41

²⁷ Ibid. s. 45

²⁸ Ibid. s. 38

²⁹ Ibid. s. 13-14

³⁰ Ibid. s. 13, 28

³¹ Ibid. s. 102-103

att upprätthålla maktförhållanden.³²

Ord som *hora*, *fitta* och *slampa* är traditionellt förknippade med kvinnan men även ordet *bög* står i relation till femininitet. De sexualiserade kränkningarna kan således ses som en reproduktion av stereotypa könsroller, där kvinnlighet uppfattas som lägre stående än manlighet och där kvinnlig sexualitet, framförallt då den inte förhåller sig till de önskvärda ramarna, uppfattas som någonting skamligt. Detta ges vidare stöd av studien *UngKAB09 – Kunskap, attityder och sexuella handlingar bland unga* från 2009, där respondenterna anser att ”kvinnor (i högre grad än män) som haft många partners förtjänar ett dåligt rykte.”³³

1.2.2 Dialogen och identitetsskapandet

I boken *Det flerstämmiga klassrummet* presenterar Olga Dysthe språkfilosofen och litteraturteoretikern Michail Bakhtins sociokulturella teorier om språk, tänkande och dialogens roll i människans insocialisering i samhället, vars grundtanke är att lärande är något som ”konstitueras genom samarbete i en kontext.”³⁴ Enligt Bakhtin kan människans självinsikt skapas först efter att jaget blivit definierat i relation till den andre.³⁵ Det är genom dialog människan kan komma att uppfatta sig själv.³⁶

*Jag uppnår insikt eller medvetenhet om mig själv, jag blir mig själv bara genom att visa mig för den andre, genom den andre och med den andres hjälp. [...]att vara är att vara någon för den andre, och genom den andre vara någon för sig själv.*³⁷

Den mänskliga existensen är således, enligt Bakhtin, i grunden dialogisk. Detta sammantaget med vikten av att definiera och spegla sig själv i den andre tillåter individen att både uppfatta och bedöma sig själv utifrån andras synvinkel.³⁸ Begreppet ’dialog’, så som det används av Bakhtin, fokuserar muntliga samtal på individnivå men då skolans verksamhet omfattar dialoger i såväl muntlig som skriftlig form, mellan lärare och elever men även mellan elever och texter, har Dysthe vidgat begreppet till att innefatta även skriftlig kommunikation, i form av såväl elevtexter och läroböcker som texter utifrån.³⁹ Dysthe menar således, i likhet med

³² Ibid. s. 13

³³ UngKAB09. *Kunskap, attityder och sexuella handlingar bland unga*. s. 16

³⁴ Dysthe, O. *Dialog, samspel och lärande*. s. 41

³⁵ Dysthe, O. *Det flerstämmiga klassrummet: att skriva och samtala för att lära*. s. 63

³⁶ Ibid. s. 64

³⁷ Ibid. s. 63

³⁸ Ibid. s. 119, 140

³⁹ Ibid. s. 62

styrdokumenten, att skönlitterära texter kan fungera identitetsskapande. Skolans genuskontext, så som den porträtteras i DEJA's utredning, kan i denna mening sägas skapa en del problematik, inte minst ur ett sociokulturellt perspektiv som betraktar kunskap som någonting som "konstitueras genom samarbete i en kontext".⁴⁰

1.2.3 Styrdokumenten och identitetsskapandet

Ordet *jämställdhet* nämns sjutton respektive tio gånger i 2011 års läroplaner för grundskolans senare år respektive gymnasiet. Tillsammans med människolivets okränkbarhet, individens frihet och alla människors lika värde nämns det som ett av de grundläggande värden som skolan både ska gestalta och förmedla.⁴¹ Detta poängteras vidare genom att skolverket i och med skiftet från lpf94 till gy11 gjorde ett tillägg i övergripande mål och riktlinjer som säger att läraren ska se till att undervisningen, inte bara till innehåll men även till upplägg, präglas av ett jämställdhetsperspektiv.⁴² Det är, som vi kunnat se i DEJA's utredning, inte nödvändigtvis en enkel uppgift. Samtidigt som läsning av skönlitteratur tillskrivs en väsentlig roll i identitetsskapandet betraktas läsning av skönlitteratur som någonting feminint och blir således en identitetsskapande akt i sig.⁴³ Det faktum att det i första hand är pojkar som rapporteras ha en avog inställning mot skönlitteratur, samt att skolor och lärare i högre grad tenderar fokusera skönlitteratur skriven av män om män i undervisningen⁴⁴ belyser inte bara den i hög grad problematiska synen på femininitet och maskulinitet som ständigt reproduceras i ett heteronormativt samhälle men även svenskundervisningens brister i relation till såväl ämnets syfte som till skolans värdegrund.

I boken *Att läsa skönlitteratur med tonåringar* citerar Molloy den amerikanska litteraturvetaren Judith Fetterley som i boken *The Resisting Reader. A feminist approach to American fiction* säger:

Att uteslutas från den litteratur som utger sig för att definiera den identitet man har är att känna en alldeles särskild form av maktlöshet – inte bara den maktlöshet som grundar sig i att man inte ser sin erfarenhet uttryckas, klargöras och legitimeras i konsten, utan också, och den är mer påtaglig, den maktlöshet som härrör ur den oupphörliga uppdelningen av själv mot själv, konsekvensen av att uppmanas att

⁴⁰ Dysthe, O. *Dialog, samspel och lärande*. s. 41

⁴¹ Lgr11. s. 7

⁴² Gy11. S. 10

⁴³ Kåreland, L. *Modig och stark – eller ligga lågt?* s. 15, 17

⁴⁴ Myndigheten för skolutveckling. *Gör klassikern till din egen*. s. 11

*identifiera sig med det manliga samtidigt som man påminns om att vara manlig – för att utgöra norm, vara amerikan – är att vara icke-kvinnlig. Maktlöshet präglar inte bara kvinnans erfarenhet av läsning; den är även en bild av det innehåll som läses.*⁴⁵

1.2.4 Den allmänna repertoaren och identitetsskapandet

I boken *Att läsa skönlitteratur med tonåringar* förklarar Molloy att läsning av skönlitteratur innebär ett möte mellan bokens och läsarens allmänna repertoar, vilka, var för sig, kan sägas bestå av ”en uppsättning kulturellt betingade erfarenheter, övertygelser, kunskaper och förväntningar om exempelvis politik, livsföring, kärlek, [...] rätt och fel, och så vidare”.⁴⁶ Dessa förväntningar är i sin tur både ”sociala och historiska konstruktioner”⁴⁷, Läsarens allmänna repertoar finns alltid med i mötet med en text och kan antingen stämma överrens med, eller skilja sig från, textens allmänna repertoar.⁴⁸ I ett möte mellan två skilda repertoarer kan läsaren antingen bli medveten om den egna repertoarens begränsningar⁴⁹, det kan uppstå vad Louise M. Rosenblatt valt att kalla *icke-matchning*, vilket innebär att läsaren inte finner tillräckligt med information för att förstå texten på ett tillfredsställande sätt⁵⁰, eller *spänning*, vilket innebär att läsaren förstår texten men motsätter sig den.⁵¹ En skönlitterär text blir således till först i mötet med en läsare och hur den blir till skiftar från en läsare till en annan, vilket kan sägas göra varje läsning unik. Enligt Molloy påverkas skönlitteraturläsningen i skolan, som nämnt i introduktionsdelen, av de olika ramar inom vilka läsningen förväntas ske, vilket kan resultera i att det unika i mötet uteblir.⁵² Det bör även betänkas att skolan som sådan kan betraktas utgöra en både kulturell och social kontext, eller en gemensam referensram om man så vill, som aktivt påverkar den allmänna repertoaren.

1.3 Syfte och frågeställning

Tanken om en litterär kanon kan i grund och botten betraktas både utgå ifrån samt vara ett verktyg för att överföra socialt, historiskt och kulturellt konstruerade normer och värden

⁴⁵ Molloy, G. *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*. s. 71-72

⁴⁶ Ibid. s. 52

⁴⁷ Ibid. s. 54

⁴⁸ Ibid. s. 52

⁴⁹ Ibid. s. 54

⁵⁰ Ibid. s. 57

⁵¹ Ibid. s. 52

⁵² Ibid. s. 48

från en generation till nästa i syfte att skapa och upprätthålla en gemensam referensram. Utifrån DEJA's utredning kan det även fastslås att det inom skolan, trots jämställdhetsuppdraget, pågår en ständig reproducering av denna referensram som i första hand syftar till att påverka hur pojkar och flickor tillåts handla i förhållande till sig själva och varandra. Den gemensamma referensramen påverkar individens tankar och handlingar såväl som de sexuella begären och den egna uppfattningen om självet som en sexuell varelse.

Mot bakgrund av detta syftar arbete till att undersöka hur kön och sexualitet konstrueras i fyra skönlitterära verk som valts ut av kulturrådet på uppdrag av regeringen i avsikt att skapa en klassikerserie för skolan, och på så sätt få en bild av vad som kan tänkas menas med, eller inrymmas i, begreppet *gemensam referensram* och hur detta sedermera förhåller sig till skolans värdegrund och dess tankar om identitetsskapande.

Vilka värden och normer är det skolan vill överföra, och vilken gemensam referensram är det skolan säger att eleverna ska förhålla sig till?

1.4 Material och urval

Urvalet av skönlitteratur är baserat på kulturrådets uppdaterade lista över *Alla tiders klassiker - en klassikerserie för skolan*. Utifrån de femtio titlarna har en avgränsning gjorts baserat på ämnesordet 'kärlek' via mediatekets wiki-sida för Alla tiders klassiker.⁵³ Utav de totalt sex verken har två strukits, varav en poesisamling och en novellsamling.

De fyra kvarvarande böckerna, som sedermera utgör studiens primärkällor, är:

Gilles kvinna, av Madeleine Bourdouxhe (1937)

Giovannis rum, av James Baldwin (1956)

Halv elva en sommarkväll, av Marguerite Duras (1960)

Aura, av Carlos Fuentes (1962)

⁵³ <http://mediateket.edu.stockholm.se/atk/index.php/Huvudsida> (2012-11-20)

2. Teoretiskt ramverk

Den teoretiska utgångspunkten för denna studie vilar på Kårelands tankar om att samhället bygger på ojämlika maktförhållanden som upprätthåller och reproducerar en över- och underordning av kvinnor och män, och att skolan, i rollen av en i detta samhälle verkande institution, inte bör uppfattas eller betraktas som könsneutral. I den tidigare presenterade utredningen rörande jämställdheten i skolan, utförd på uppdrag av regeringen, framgår att det inom skolan finns växande tendenser, framförallt hos pojkar, att använda ett sexualiserat språk, som i första hand fungerar nedvärderande och begränsande av kvinnors sexualitet, i syfte att upprätthålla maktförhållanden.

I boken *Diskursanalys som teori och metod* förklarar Marianne Winther Jørgensen och Louise Phillips att skapande och mottagande av texter är ”en social praktik som bidrar till att *konstituera* den sociala världen, inklusive sociala identiteter och sociala relationer.”⁵⁴ Dessa vardagliga diskursiva praktiker kan således, menar de, betraktas som en väsentlig del i såväl reproduktionen som ifrågasättandet och förändringen av sociala och kulturella föreställningar. För att undersöka vad som kan tänkas menas med begreppet *gemensam referensram*, då det används som någonting som skall skapas inom ramarna för skolan, har jag därför valt att ta avstamp i en diskursanalytisk inriktning samt anlägga ett genusperspektiv, med inriktning mot sexualitet.

2.1 Diskursteori

Winther Jørgensen och Phillips presenterar tre olika diskursanalytiska inriktningar – diskursteori, kritisk diskursanalys och diskurspsykologi – som alla har gemensamt att de utgår från den strukturalistiska och poststrukturalistiska tanken att språk inte på ett neutralt sätt speglar vår omvärld. Språket bör istället betraktas som ett sätt för människan att ge den fysiska världen innebörd, och hur vi talar är avgörande för hur vi skapar och förändrar världen.⁵⁵ När vi talar om verkligheten är det således en socialt konstruerad bild vi förhåller oss till. Att tala om en förutbestämd mänsklig natur eller inre essens blir därför fruktlöst.

Diskursanalys, påpekar Winther Jørgensen och Phillips, utgör emellertid inte någon enhetlig teori och metod utan består snarare av en mängd tvärvetenskapliga inriktningar som

⁵⁴ Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. *Diskursanalys som teori och metod*. s. 67

⁵⁵ *Ibid.* s. 7

alla har sin egen tolkning av diskursbegreppets innehåll såväl som hur det analyseras.⁵⁶ Detta gäller även dessa tre inriktningar som alla vilar på olika filosofiska och teoretiska tankar samt uppfattningar om social praktik, vilket leder till dess olikartade metoder och fokuseringar. För denna studie har jag valt att använda mig av den kritiska diskursanalysen, vars främsta mål är att se kopplingar mellan språkanvändning och social praktik. Varje kommunikativ händelse betraktas vara ”en form av social praktik”⁵⁷ som antingen upprätthåller eller ifrågasätter diskursordningen. Diskursordningen utgörs i sin tur av ”de genrer och diskurser som används inom en social institution eller en social domän [...] som både formar och formas av specifika fall av språkbruk.”⁵⁸ Den kritiska diskursanalysen syftar därför, till skillnad från diskursteori och diskurspsykologi, till att göra konkreta lingvistiska textanalyser⁵⁹ för att på så sätt belysa ”den lingvistiska diskursiva dimensionen hos sociala och kulturella fenomen”.⁶⁰

Winther Jørgensen och Phillips fastslår att diskursanalys – oavsett vilken inriktning – bör förstås som ett helt paket, där teori och metod hänger samman och inte kan frikopplas från varandra. De påpekar emellertid att det inte bara är möjligt, utan även positivt, att tillföra element från såväl andra diskursanalytiska inriktningar som inriktningar bortom diskursanalysens fält då introducerandet av andra perspektiv kan bidra till att skapa en bredare förståelse. För denna typ av ”mångperspektivistiskt arbete” är det emellertid nödvändigt att de olika insikterna som introduceras, tillsammans med diskursanalysen, utgör en sammanhängande ram.⁶¹ Då både genusteori och den kritiska diskursanalysen utgår från tanken att identitet, liksom vår bild av verkligheten i stort, är en social konstruktion menar jag att de utgör just detta.

2.2 Genus

Genom att skriva: ”man föds inte till kvinna, man blir det”⁶² formulerade Simone de Beauvoir redan i slutet av 1940-talet tanken om kön som någonting som *görs* snarare än någonting som *är*. Teorier om *den performativa identiteten* har sedermera vidareutvecklats av Judith Butler. Dessa teorier bygger i sin tur på språkfilosofen J.L. Austins tankar om språket inte enbart bör ses som spegelbild av verkligheten, men också som en aktiv handling som är med i skapandet

⁵⁶ Ibid. s. 7

⁵⁷ Ibid. s. 76

⁵⁸ Ibid. s. 76

⁵⁹ Ibid. s. 68

⁶⁰ Ibid. s. 67

⁶¹ Ibid. s. 10

⁶² de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 325

av verkligheten.⁶³ Performativitet, eller performativ identitet, innebär, som fastslaget av de Beauvoir, att kön är en social konstruktion – någonting som skapas genom aktiva handlingar och upprepningar – snarare än något som är av naturen givet. Att vid födseln få sin biologiska könstillhörighet fastslagen är början på en rad sociala och psykologiska processer och performativa handlingar – val av leksaker och kläder, förväntningar, bemötande, tilltal – som syftar till att *göra* kön.⁶⁴ 1988 presenterade Yvonne Hirdman, professor i samtidshistoria, *genussystemet* och *genuskontraktet* i Sverige. Genussystemet är uppbyggt på två logiker; isärhållandet, där kvinnor och män, femininitet och maskulinitet betraktas som motsatspar samt hierarkin, där mannen sägs utgöra norm. Dessa logiker upprätthålls genom genuskontraktet. Hirdman påpekar emellertid att detta kontrakt inte bör misstolkas som ett ”köpsläende mellan två jämnstarka kumpaner”⁶⁵ utan att det istället bör förstås som ”ett kontrakt uppdraget av den part som definierar den andra”⁶⁶ Genus reproduceras således ständigt, mer eller mindre omedvetet, av alla individer i ett samhälle. Sandra Harding, professor i Social Sciences and Comparative Education vid UCLA i Los Angeles, talar i likhet med Hirdman om uppdelningen mellan manligt och kvinnligt där det kvinnliga är underordnat det manliga. För att visa hur genus är ständigt närvarande i hur vi tolkar omvärlden har hon strukturerat en modell över tre skilda processer som aktivt samverkar i konstruerandet av genus:

Strukturellt genus: organisering och uppdelning av arbete och verksamheter. Genom organisering och uppdelning skapas och upprätthålls en uppfattning om vad som är kvinnliga respektive manliga verksamheter. Denna uppdelning ligger sedermera till grund för hur dessa verksamheter värderas.

Individuellt genus: den socialt konstruerade identiteten som stärks av omgivningens värderingar och således är beroende av mängden av identifikationsmönster. Skolans undervisningsprocesser kan därför ses som avgörande faktorer i elevers utveckling av individuellt genus.

Symboliskt genus: normer och föreställningar som i regel vilar på motsatspar som uppfattas som manligt eller kvinnligt, såsom aktiv/passiv, stark/svag, rationell/irationell etc. Dessa

⁶³ Ambjörnsson, F. *Vad är queer?* s. 80

⁶⁴ Ibid. s. 80

⁶⁵ Hirdman, Y. *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning* i *Kvinnovetenskaplig tidskrift nr 3*, s. 54

⁶⁶ Ibid. s. 54

normer och föreställningar både skapas och upprätthålls genom institutioner och värdesystem.⁶⁷

2.3 Sexualitet

Enligt Judith Butler existerar tanken om manligt och kvinnligt enbart inom en ”heterosexualiserad förståelseram, där två separata kön framställs som de enda möjliga identiteterna.”⁶⁸ Denna ram har Butler sedermera valt att benämna som *Den heterosexuella matrisen*, vars syfte är att fastställa såväl begär som genus samt skilja mellan maskulinitet och femininitet för att i slutändan sammanbinda dessa genom det ömsesidiga begäret. För att förstå genus, menar Butler, är det således nödvändigt att analysera sexualitet.⁶⁹

Enligt radikalfeministisk teoribildning, som har sin grund i 1970-talets USA, är det omöjligt att separera sexualitet från könsmaktsordningen då sexualitet både är ”skapad och definierad av patriarkala institutioner.”⁷⁰ Heterosexualitet, menar de, bygger på hierarki och ojämlikhet som både upprätthåller och skapar förtryck. Denna sexuella könsmaktsordning förlitar sig på en ojämlik fördelning av könskodade egenskaper, där kvinnan förväntas vara passiv och följsam medan mannen ska vara aggressiv och hård. I likhet med Butlers performanstanke, där pojkar och flickor redan från födseln lär sig könskorrekta beteenden och insocialiseras i roller som av omvärlden uppfattas stämma överens med deras biologiska könstillhörigheten, menar radikalfeminismen att kvinnor lär sig bli upphetsade av den egna underordningen. Den sexuella könsmaktsordningen vilar på tankar om maktskillnader och kommer till uttryck i alla relationer där det finns en feminin och en maskulin part och är således inte begränsad till heterosexuella relationer.⁷¹

I boken *Det andra könet* beskriver de Beauvoir hur uppfattningar om genus hänger samman med, påverkar och påverkas av, uppfattningar om sexualitet:

*Den unge mannens erotiska impulser bekräftar bara den stolthet han känner över sin kropp; han ser den som ett tecken på sin transcendens och sin makt. Den unga kvinnan kan lyckas acceptera sina drifter, men för det mest bibehåller de en skamlig karaktär.*⁷²

⁶⁷ von Wright, M. *Genus och text – när kan man tala om jämställdhet i läromedel?* s. 10

⁶⁸ Ambjörnsson, F. *Vad är queer?* s. 66

⁶⁹ Ibid. s. 67

⁷⁰ Ibid. s. 61

⁷¹ Ibid. s. 61

⁷² de Beauvoir. *Det andra könet*. s. 388

Citatet belyser ständigt aktuella tankar om den manliga sexualiteten som aktiv och den kvinnliga sexualiteten som passiv, tankar som menas gå så långt tillbaka som till medeltiden,⁷³ och synen på kvinnlig sexualitet som någonting skamfullt, som kan och bör skuldbeläggas.⁷⁴ Könstillhörighet och sexualitet är två grundläggande faktorer i människans identitet och uppfattningen om själv såväl som hennes uppfattning om andra och andras uppfattning om henne. Identitetsskapande är således någonting som sker både inom och utanför individen – genom det egna känslolivet och andras ögon – och, genom vad Foucault benämner som mänsklighetens ständiga strävan att passa in, i ständig relation till rådande samhällsnormer.⁷⁵ de Beauvoirs ord beskriver således inte ett naturligt tillstånd utan en kulturellt betingad uppdelning mellan könen, där mannen ges maktprivilegier på bekostnad av kvinnan, genom att tillåtas uppfatta sig själv som norm och på så sätt förpassa kvinnan till rollen som *den andra*. Könrollerna – genus – menar de Beauvoir, skapas och upprätthålls i en ofrånkomlig relation mellan kön och sexualitet. Den kvinnliga pubertetens intågande – att bli sexuellt specificerad – innebär även att särskiljas från mannen,⁷⁶ från normen, och kliva in i en värld med redan fastlagda mönster.⁷⁷ Det heteronormativa samhället förutsätter en sexuell attraktion mellan könen som i sin tur förutsätter två genus som existerar i en motsatsrelation där det kvinnliga är underlägset det manliga. För kvinnan, menar de Beauvoir, är denna åtrå hennes öde⁷⁸ – det enda sättet att av normen legitimeras som individ. Medan mannen utgör hennes ändamål är hon litet mer än ett komplement, ”men i egenskap av det oväsentliga.”⁷⁹ I likhet med radikalfeminismen menar de Beauvoir att även andra objekt feminiseras:

*för lika väl som kvinnan till stor del är en uppfinning av mannen kan han uppfinna henne genom en manlig kropp: inom homosexualiteten bibehålls könsuppdelningen.*⁸⁰

2.4 Berättande

I boken *Frigjord oskuld* skriver litteraturvetaren Mia Franck:

⁷³ Lennerhed, L. *Från Sapfo till cyborg: idéer om kön och sexualitet i historien*. s. 51

⁷⁴ UngKAB09. *Kunskap, attityder och sexuella handlingar bland unga*. s. 16

⁷⁵ Ambjörnsson, F. *Vad är queer?* s. 29

⁷⁶ de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 325-326

⁷⁷ Ibid. s. 384

⁷⁸ Ibid. s. 384

⁷⁹ Ibid. s. 195

⁸⁰ Ibid. s. 251

*Kön och sexualitet uttrycks i text både som: 1) direkta uttalanden om och av karaktärerna och som 2) undertext med ideologisk betydelse.*⁸¹

Franck refererar vidare till narratologen Mieke Bal som menar att ”litterära karaktärer (är) komplexa eftersom de påminner om människor”⁸² i den mening att de besitter karaktäristika som möjliggör både psykologiska och ideologiska beskrivningar som sedermera förstås av läsaren beroende på kontext och allmän repertoar. Franck presenterar fyra, av Bal fastställda, avgörande sätt på vilka litterära karaktärer gestaltas: 1) genom introduktion, 2) repetition av specifika särdrag, 3) relationer och 4) förändringar.⁸³

Denna modell kan följaktligen användas för att undersöka hur kön och sexualitet gestaltas och konstrueras inom ramarna för de fyra verk som ligger till grund för denna studie och på så sätt ge en inblick i vilka normer och värden som reproduceras eller ifrågasätts och sedermera bidrar till att skapa den gemensamma referensramen.

3. Metod

3.1 Kritisk diskursanalys

Den kritiska diskursanalysens teori och metod har till stor del blivit utformad av lingvistikprofessorn Norman Faircloughs tankar om de diskursiva praktikernas ideologiska effekter, dvs. deras medverkan i skapandet och upprätthållandet av ojämlika maktförhållanden mellan sociala grupper.⁸⁴ Faircloughs teorier om kritisk diskursanalys vilar på en intertextualitetstanke om att språket alltid bygger vidare på det redan etablerade, dvs. på tidigare etablerade diskursiva struktureringar. Att förändra de enskilda diskurserna, genom att ”sammanfoga element från olika diskurser”⁸⁵, förändrar även hur människor konstituerar omvärlden. Såväl reproduktion som förändring av diskurser kan följaktligen synliggöras genom att fokusera intertextualitet.⁸⁶

För att synliggöra diskursiva processer i texter använder Fairclough en *detaljerad textanalys inom disciplinen lingvistik*.⁸⁷ Då en sådan analys i sig inte belyser relationen mellan

⁸¹ Franck, M. *Frigjord oskuld*. s. 34

⁸² Ibid. s. 38

⁸³ Ibid. s. 38

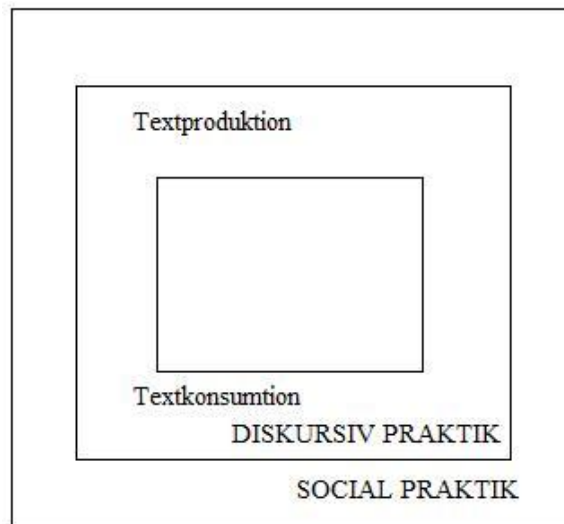
⁸⁴ Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. *Diskursanalys som teori och metod*. s. 69

⁸⁵ Ibid. s. 13

⁸⁶ Ibid. s. 13

⁸⁷ Ibid. s. 71

texten och ”de samhälleliga och kulturella processerna och strukturerna”⁸⁸ menar han emellertid det inte är tillräckligt att förlita sig enbart på den lingvistiska textanalysen för att arbetet ska finna giltighet som diskursanalys. Faircloughs textorienterade diskursanalys bygger således på en tredimensionell modell: text, diskursiv praktik och social praktik.

3.1.1 Texten

Genom att göra en detaljerad analys av text kan man fastställa hur diskurser förverkligas textuellt och sedermera finna stöd för sin tolkning. Winther Jørgensen och Phillips konstaterar att Fairclough erbjuder en mängd olika redskap för denna typ av textanalys, däribland de grammatiska elementen *transitivitet* och *modalitet*. Att analysera transitivitet innebär att titta på hur händelser och processer sammankopplas med subjekt och objekt. En textförfattare kan exempelvis, genom att använda passiv form i uppbyggnaden av satser, välja att utelämna agenter och på så sätt framställa en händelse som ”ett slags naturfenomen”⁸⁹ där ingen ”kan ställas till ansvar”⁹⁰ vilket i sin tur bidrar till att påverka hur en läsare kommer uppfatta händelsen. I en analys av modalitet ligger fokus på att fastställa hur en talare förbinds med sitt påstående genom att undersöka dess ”grad av instämmande”.⁹¹ Winther Jørgensen och Phillips exemplifierar detta genom de tre påståendena: ”det är kallt”, ”jag tycker det är kallt” och ”kanske är det lite kallt”,⁹² som alla syftar till samma sak men vars formuleringar får olika konsekvenser för hur diskursen konstrueras.⁹³ I boken *Discourse and social change*

⁸⁸ Ibid. s. 72

⁸⁹ Ibid. s. 87

⁹⁰ Ibid. s. 87

⁹¹ Ibid. s. 87

⁹² Ibid. s. 87-88

⁹³ Ibid. s. 88

presenterar Fairclough även begreppen *interaktionell kontroll*; det vill säga förhållandet mellan talare: hur samtalsordning fastställs, hur byte av samtalsämne sker samt vem som tillåts avgöra när en interaktion påbörjas och avslutas,⁹⁴ *etos*; hur identiteter konstrueras genom beteende såväl som tal- och kroppsspråk⁹⁵ och *metaforer* genom vilka skeenden värderas på ett sätt som gör en tolkning giltig på bekostnad av en annan.⁹⁶ Jag har valt att använda mig av delar av Faircloughs modell och betraktar den främst som ett ramverk för mina analyser.

I boken *Genus och text* har pedagogikforskaren Moira von Wright valt att utifrån Hardings teoretiska modell över hur genus struktureras (se sida 14) formulera olika frågeställningar som i första hand syftar till att belysa språkets roll i konstruerandet av genus:

· *På vilket sätt framställs relationen kvinnligt-manligt symboliskt? Vilken sorts språkbruk använder texterna? Vilka värdeord, vilka dikotomier och vilka metaforer används?*

· *Hur hanteras den strukturella genusproblematiken? Vilka strukturer visar texten på? Vilka värderar den och vad uppmuntrar den till?*

· *Vilken mening erbjuder texterna för den individuella elevens identitetsskapande som kvinna eller man?*⁹⁷

Då dessa frågeställningar syftar till att öppna upp för en lingvistisk analys snarlik den som presenteras av Fairclough, samtidigt som den på ett direkt sätt knyter an till frågor om genus såväl som till identitetsskapandet och den diskursiva praktiken, har jag valt att använda dem som utgångspunkt för mina textanalyser. Jag kommer även använda mig av Bals modell över karaktärgestaltning som presenteras i teoridelen.

3.1.2 Diskursiv praktik

Till skillnad från den lingvistiska analysen upphöjer sig analysen av den diskursiva praktiken till världen utanför texten för att se hur textförfattare skapar texter inom redan existerande diskurser vilka de förlitar sig till för att göra sig förstådda. På samma sätt som författaren

⁹⁴ Fairclough, N. *Discourse and social change*. s. 152

⁹⁵ *Ibid.* s. 166

⁹⁶ *Ibid.* s. 194

⁹⁷ Von Wright, M. *Genus och text – när kan man tala om jämställdhet i läromedel?* s. 11

bygger sin text på etablerade diskurser, förlitar sig textmottagaren, eller läsaren, till aktuella och ”förhandenvarande”⁹⁸ diskurser i sin förståelse av texten. Den diskursiva praktiken syftar således till att sätta in texten i ett vidare sammanhang. Då den diskursiva praktiken blir synlig genom de handlingsramar som kommer till uttryck i texterna, via implicita eller explicita värderingar, hierarkier och maktstrukturer, samt täcks in av skolans genuskontext i samspel med Dysthes vidgande av Bakhtins dialogism och Molloys tankar om den allmänna repertoaren ämnar jag inte diskutera detta separat från textanalysen.

3.1.3 Social praktik

Den sociala praktiken utgör såväl textproduktionens som textkonsumtionens kontext och är följaktligen sammanbunden med den diskursiva praktiken. Då texter kan sägas bli till först i mötet med en mottagare är det inom den diskursiva praktiken – där texter både produceras och konsumeras – som texter skapas och skapas av social praktik. Fairclough menar emellertid, till skillnad från exempelvis Laclau & Mouffes diskursteori, att det inom den sociala praktiken finns såväl diskursiva som icke-diskursiva element,⁹⁹ vilket innebär att diskursanalys inte är ett tillräckligt analysverktyg för att undersöka den sociala praktiken.¹⁰⁰ Istället behövs andra teorier, som ”belyser den ifrågavarande sociala praktiken”¹⁰¹ Faircloughs skiljelinje mellan det diskursiva och icke-diskursiva har emellertid blivit kritiserad då konsekvenserna för denna tudelning, precis som gränsen mellan den diskursiva praktiken och den sociala praktiken, är oklar. Winther Jørgensen och Phillips påpekar även att Fairclough brister i att fastställa hur mycket social analys som krävs, liksom att fastslå vilka former av kulturteori och sociologisk teori som bör användas.¹⁰² Då det saknas tydliga riktlinjer för analysen av social praktik har jag valt att betrakta genusteori som en tillräcklig teoretisk grund för att belysa den sociala praktik, eller den kontext, som skolan både förhåller sig till och utgör.

⁹⁸ Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. *Diskursanalys som teori och metod*. s. 75

⁹⁹ Ibid. s. 25

¹⁰⁰ Ibid. s. 75

¹⁰¹ Ibid. s. 90

¹⁰² Ibid. s. 93

4. Tidigare forskning

I boken *Modig och stark – eller ligga lågt* av Lena Kåreland (red.) undersöks hur genus porträtteras i den skönlitteratur som tas upp i förskola och skola samt hur den används i undervisningssyfte. Framförallt, menar Kåreland, syftar boken till att ”belysa genus knutet till läsningens funktion.”¹⁰³ Boken är uppdelad i tre delar som var för sig behandlar litteraturen i förskolan och förskolan som en litterär miljö, litteraturen i låg- och mellanstadiet samt ungdomslitteratur. Kåreland betonar att bokens utgångspunkt inte vilar på någon tanke om att skönlitteraturen speglar verkligheten eller att den kan menas återge någon allmän uppfattning, men på tanken att det är fullt möjligt att iaktta hur genus konstrueras i litteraturen¹⁰⁴, vilket i sin tur medverkar till att skapa de referensramar, normer och värden som barn och ungdomar förhåller sig till. Kåreland menar i likhet med de Beauvoir att genus, i motsats till biologiskt kön, är något som ”konstitueras i samspel mellan individen och dess omvärld och är beroende av den historiska och kulturella kontexten”¹⁰⁵ och även om ramarna för vad som anses tillåtet eller önskvärt för pojkar och flickor, kvinnor och män förändras över tid beror en individs agerande och situation på vilka ”positioner som erbjuds dem av omvärlden”.¹⁰⁶ Studien vilar således på tanken att det är möjligt att genom att belägga ett genusperspektiv se hur föreställningar om kön möjliggör eller begränsar pojkars och flickors utveckling.¹⁰⁷ I de böcker som faller inom ramarna för ungdomslitteratur belyser boken, om än kortfattat, sexualitet i förhållande till könsrollerna. Detta är emellertid inte något som betonas som en avgörande del i skapandet av genus.

I boken *Att läsa skönlitteratur med tonåringar* undersöker Gunilla Molloy hur lärare och elever ser på skönlitteratur och vilken roll skönlitteraturläsningen spelar i skolan. Molloy fastslår i ett tidigt skede att det, både bland lärare och elever, finns många olika föreställningar om varför man ska läsa skönlitteratur i skolan och belyser sedermera vikten av att de didaktiska frågorna *vad, hur, varför* och *vem* besvaras för att litteraturläsningen ska få legitimitet.¹⁰⁸ Valet av att läsa klassiker med utgångspunkten att de är just klassiker

¹⁰³ Kåreland, L. *Modig och stark – eller ligga lågt?* s. 18

¹⁰⁴ *Ibid.* s. 12

¹⁰⁵ *Ibid.* s. 11

¹⁰⁶ *Ibid.* s. 12

¹⁰⁷ *Ibid.* s. 12

¹⁰⁸ Molloy, G. *Att läsa skönlitteratur med ungdomar.* s. 38

och således faller inom ”en genre som har värde *i sig*”,¹⁰⁹ menar Molloy, kan ses som ett giltigt svar på frågorna *vad* och *varför* men brister i att sätta valet i relation till *hur* och *vem*. Molloy belyser som tidigare nämnt problematiken med att den litterära skolkanon domineras av såväl manliga författare som manliga huvudkaraktärer, men menar att en jämlik könsfördelning enbart är första steget i en lärares arbete för en mer jämställd undervisning.¹¹⁰ Till skillnad från denna studie, som i första hand syftar till att undersöka skönlitteraturens genus och sexualitet i relation till styrdokumentens formulering om identitetssökandet samt tanken om den gemensamma referensramen, fokuserar Molloy tanken om skönlitteraturen som ett verktyg för att relatera undervisningen till demokratiuppdraget¹¹¹ och problematiserar således inte skolans påverkan på könsrollerna i någon större utsträckning. Då boken är skriven 2003 förhåller den sig, som tidigare nämnt, till 94 års styrdokument som i första hand relaterar skönlitteraturläsning till kulturarv, vilket innebär att vissa av de slutsatser hon drar, i synnerhet mellan litteraturläsning och kulturarvsuppdrag, inte längre kan betraktas som giltiga. Molloy belyser problematiken mellan elevernas behov av att söka och utveckla en identitet och skolornas ovilja att arbeta med litteratur som tar upp sex, vilket lämnar dem till att betrakta sin egen och andras sexualitet utifrån sin egen, oproblematiserade allmänna repertoar.

I studien *Frigjord oskuld* tar litteraturvetaren Mia Franck utgångspunkt i tesen att heterosexualitet utgör den norm i relation till vilken alla sexualiteter förhåller sig och görs begripliga i syfte att undersöka hur flickors sexualitet gestaltas, samt vilka ideal och normer som framstår som erbjuds flickor att förhålla sig till, inom ramarna för svensk ungdomsroman. Franck förklarar att sammankopplingen mellan sexualitet och kön inte bara styr hur sexualitet tillåts göras begriplig men även att sexualitet ibland kan komma att ha en avgörande roll i skönlitterära tolkningar av kön och genus. I likhet med den kritiska diskursanalysen är Franck intresserad av att synliggöra hur kulturella koder, performativt agerande samt olika berättartekniker fungerar för att konstruera sexualitet och hur normer blir avgörande i gestaltningen av böckernas karaktärer.¹¹² Framförallt lyfts berättandet av sexualitet fram som avgörande för skildringen av flickor. Franck har därför valt att belysa de ”underliggande ideologiska mönster som finns i texten”¹¹³ genom att framhålla skillnaden mellan vad som kommer till uttryck på berättarnivå och vilka värderingar som

¹⁰⁹ Ibid. s. 33

¹¹⁰ Ibid. s. 308

¹¹¹ Ibid. s. 42

¹¹² Franck, M. *Frigjord oskuld*. s.18

¹¹³ Ibid. s. 274

gestaltas i texten.¹¹⁴ Genom boken visar Franck hur maktrelationer präglar alla konstruktioner av sexualitet. Hon framhåller att böckernas karaktärer erbjuds varierande möjligheter till förändring genom att bryta mot den heterosexuella normen – som även innefattar kategorierna kön, klass, ålder etc. – men att dessa möjligheter alltid håller sig inom ramen för vad som kan förstås som ”begripliga normbrott”.¹¹⁵ Hon påpekar vidare att även om det finns förändringsmöjligheter motverkas dessa av det faktum att heterosexualiteten står i relation till norm, vilket innebär att alla förändringar får konsekvenser.¹¹⁶

I *Genuskonstruktion och språkutveckling* använder Karin Arvidson diskursanalys med feministiskt perspektiv för att undersöka vilka genusnormer som förekommer inom sex skönlitterära verk som läses i årskurs fyra på grundskolan. Hon menar att ett genuskodat språk påverkar flickors och pojkars språkutveckling, såväl som identitetsskapande. Genom att analysera flick- och pojkprotagonister visar Arvidson hur de sex verken både skapar och upprätthåller en normerande syn på flickors och pojkars möjliga handlingsutrymme, och dikotoma föreställningar om maskulinitet och femininitet. Detta kommer till uttryck bland annat genom att utseende och omvårdnad görs central för flickprotagonisterna, medan pojkprotagonisterna tillåts förstås genom sin aktivitet; de som upplever äventyren.

5. Analys

Romanerna som ligger till grund för analysen har, som tidigare nämnts, valts ut av kulturrådet i *En klassikerserie för skolan*, på uppdrag av regeringen som i sin uppdragsgrundande proposition fastslår att svenskämnet skall syfta till att stärka såväl elevernas personliga som kulturella identitet.

Att arbeta med textanalys innebär alltid en del svårigheter, inte minst vad det gäller objektivitet. Diskursanalys som teori vilar på tankar om läsaren som en aktiv konsument, vilket innebär att uppfattningen av en text kan skifta från en person till nästa. Att arbeta utifrån en utgångspunkt där man är både teoretiskt och metodiskt konsekvent bidrar till att begränsa tolkningarna och är således att betrakta som både nödvändig och produktiv. Genom att ”bearbeta ett bestämt material” utifrån ”en bestämd teori” menar Winther Jørgensen och

¹¹⁴ Ibid. s. 274

¹¹⁵ Ibid. s. 279

¹¹⁶ Ibid. s. 279-280

Phillips man kan komma bort från en vardagsförståelse av texten.¹¹⁷

5.1 Gilles kvinna

Gilles kvinna (1937) av Madeleine Bourdouxhe är en roman som utspelar sig 1930-talets Belgien och handlar om den hemmavarande modern Elisa som är gift med fabriksarbetaren Gilles. Paret, som väntar sitt tredje barn, bor i utkanten av ett industrisamhälle och Elisa spenderar sina dagar med att sköta om såväl barn som hem, medan hon väntar på att Gilles ska återvända från fabriken. Elisas kärlek till Gilles styr alla aspekter av hennes liv och när han inleder en relation med hennes syster, Victorine, rasar hennes värld samman. Samtidigt som Elisa, som tidigt blir medveten om den hemliga relationen, lider i tyst förhoppning om att hennes kärlek ska vara tillräckligt för att vinna Gilles tillbaka, lider Gilles i sin kärlek till Victorine och när han en dag inte längre står ut lyckas Elisa, utan att avslöja vad hon redan känner till, få honom att erkänna otroheten. Elisa tar sedermera på sig rollen som Gilles förtrogne; hon lyssnar och hjälper Gilles i sin besatthet av Victorine. När Victorine förlovar sig med en annan man blir Gilles vansinnig och misshandlar henne. Det dröjer, men en dag förklarar Gilles för att han inte längre älskar Victorine. Elisas tålmodighet och kärlek har slutligen vunnit. Elisa inser emellertid snart att hon inte längre älskar Gilles och tar sitt liv.

5.1.1 Symboliskt genus

Elisas handlande, liksom hennes uppfattning om självet, är boken igenom beroende av den kärlek hon känner för Gilles, något som kommer till uttryck genom att hon både uppfattar och definierar sig själv som Gilles fru.¹¹⁸ Det är även genom denna kärlek hon tillåts bli förståelig, för trots att hon kan betraktas som både kvinna, moder och hustru är det i första hand rollen som hustru hon förhåller sig till. Som moder förklaras hon känna kärlek till barnen endast i det avseende att de är en förlängning av Gilles:

Men en kvinna som hon, mor bland mödrar, älskar inte sin livsfrukt enbart som sitt eget kött och blod. För henne är barnen den levande fortsättningen av en kärlek och

¹¹⁷ Winther Jørgensen, M. & Phillips, L. *Diskursanalys som teori och metod*. s. 154

¹¹⁸ Bourdouxhe, M. *Gilles kvinna*. s. 83

*har sitt värde i ljuset av den kärleken... De är barn av en make och far, de är barn i en makes hus.*¹¹⁹

Som kvinna uppfattar hon sig utan undantag genom Gilles, så till den grad att hon helt förstås sakna syfte bortom den kärlek hon känner:

*- Jag älskar dig, Gilles, jag älskar dig över allt annat... som jag alltid har älskat dig, som om det vore hela meningen med mig...*¹²⁰

Inte heller hennes sexualitet är autonom och hennes njutning är inte hennes egen. Den är avhängd Gilles och existerar endast för Gilles skull:

*Och hon ger sig åt honom, motståndslöst och mjukt, fascinerad av glädjen i ansiktet som böjer sig över henne, och när Gilles driven av primitiv manlig stolthet klumpigt frågar om det var skönt för henne också, svarar hon uppriktigt ja, eftersom hon omöjligt kan föreställa sig en större njutning än den hon kan skänka Gilles.*¹²¹

Victorine presenteras som en motpol till Elisa och tillsammans kan de tolkas utgöra, vad de Beauvoir benämner som, två sidor av kvinnan; den goda och den onda, den hängivna modern och den lömska älskarinnan,¹²² hjärtat¹²³ och könet.¹²⁴

Victorine utgör även en kroppslighet, som återkommande benämns i termer av skönhet och ungdomlighet, vilken Elisa ständigt jämförs med och sedermera kan förstås både spegla och avvika ifrån. På samma sätt ställs Victorine mot Elisa som kan tolkas utgöra en form av moralisk själslighet, från vilken Victorine avviker. Medan Elisa görs förståelig genom sin kärlek tillåts Victorine förstås enbart genom sin sexualitet och definieras alltså i rollen av en sexuell kvinna, på bekostnad av alla andra roller. Hon begränsas till att vara ett kön, något som vi tillåts förstå utesluter både hjärta och förnuft. Hennes möjligheter till förändring blir, i och med detta, nästintill obefintliga vilket visar sig inte minst efter att hon förlovat sig med en annan man:

Och varför inte? Tveka inte, din lilla slampa. För dig finns inga faror. Inget att förlora, inget att vinna. Ingenting som kan höja dig eller sänka dig. Du som varken tror på

¹¹⁹ Ibid. s. 30

¹²⁰ Ibid. s. 108

¹²¹ Ibid. s. 8

¹²² de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 247

¹²³ Bourdouxhe, M. *Gilles kvinna*. s. 59

¹²⁴ Ibid. s. 11

*himmel eller helvete, du som är utan både hjärta och förnuft – och kropp, för det där enorma könet som har dig i sitt våld ger dig varken smärta eller glädje.*¹²⁵

Samtidigt som Gilles plågas av kärlek och av att inte veta med säkerhet var han har Victorine, är han oförmögen att se Elisas lidande och uppfatta det på samma sätt som sitt eget. För honom är begäret till Victorine något han inte kan hjälpa och därigenom någonting som inte behöver ursäktas. Det finns en tydlig diskrepans mellan kvinnlig och manlig sexualitet där kvinnan och mannen, trots att deras handlingar utgår ifrån snarlika förutsättningar, betraktas helt olika. Medan Gilles fräntas ansvar för sina begär skuldbeläggs Victorine för sina:

*Hos somliga kvinnor ryms bara hjärtat. I Victorines fall var det könet som tog all plats. Hon var född sådan och kunde inte hjälpa det, stackars flicka. Men nog är det avskyvärt att vara funtad på det viset.*¹²⁶

Hon utmålas som bäraren av en problematisk sexualitet men förstås även som passiv, i den mening att det är ett sätt på vilket hon är ”funtad” – ett fysiologiskt misstag som inte kan avhjälpas. de Beauvoir förklarar detta genom synen på kvinnans sexualitet som ”en skamlig sjukdom, den är inte något aktivt, den är ett tillstånd och inte ens i sin fantasi kan hon befria sig från den genom något självständigt beslut.”¹²⁷

Medan Victorine och Elisa upprepade gånger beskrivs i termer av kroppslighet där de både jämförs med varandra och de implicit förstådda rådande idealen förhåller sig alla kroppsliga beskrivningar av Gilles till den egna kroppen. I motsats till de beskrivningarna som rör kvinnorna och som i första hand syftar till att fastslå skönhet, till vilken de sedermera lever upp eller avviker från, syftar beskrivningarna av Gilles till att fastslå funktion och nytta. de Beauvoir menar att denna uppdelning har sin grund i mannens önskan att låta kvinnan uppfattas som kroppslig: ”hennes skönhet ska ingå i blommornas och frukternas skönhet, men hon ska också vara blank, hård och evig som sten”¹²⁸ medan ”den manliga skönheten, det är kroppens anpassning till sina aktiva funktioner, det är styrkan, vigheten och smidigheten.”¹²⁹ Precis som i titeln introduceras Gilles som aktiv. Detta sker både direkt, genom att han tillåts vara den som handlar, och indirekt, genom den betydelse och inverkan han tillskrivs även i sin frånvaro:

¹²⁵ Ibid. s. 88

¹²⁶ Ibid. s. 11

¹²⁷ de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 377

¹²⁸ Ibid. s. 212

¹²⁹ Ibid. s. 211

Det är samma sak var dag när Gilles väntas hem, Elisa blir svag i hela kroppen, förbi av kärlek, matt av längtan. Hela hon är bara väntan. Hon vill störta fram mot honom och krama honom hårt. Men anblicken av den stora muskulösa kroppen i arbetskläder av grov manchester som plötsligt fyller hela dörröppningen gör henne bara ännu svagare. Varje gång möter hon honom så... lamslagen och lätt förvirrad. Och det är istället han som går fram och kysser henne mjukt på pannan.¹³⁰

Av romanens karaktärer är Gilles den enda som tillåts förstås utifrån sig själv och således inte behöver jämföras med någon annan för att bli giltig. Till skillnad från såväl Elisa som Victorine som beskrivs ”ge sig” till mannen förklaras Gilles sexualitet alltid i aktiva termer. Även i relationen med Victorine, där han lider och känner sig osäker, förblir han den som aktivt ”tar” och ”har”.¹³¹ Som man är han även bäraren av den normerande sexualiteten, som tillåter honom både *slippa* ta ansvar och *överföra* ansvar på kvinnan:

Nå, stackars Gilles, än har ju ingenting hänt... en mans köttsliga begär som plötsligt blossar upp utan någon medveten tanke, det är väl inte så farligt [...] Men hon tittade upp, den lilla slynan. Hon var av den sorten som begriper direkt och aldrig låter ett tillfälle gå sig förbi.¹³²

Beskrivningarna av Elisa och Victorine som hjärta respektive kön är ett exempel på romanens metaforanvändning, där det ena värderas högre än det andra. Hjärtat (kärleken) och könet (sexualiteten) framställs i boken som motsatta positioner som inte kan samverka och målar således upp en kvinnlig sexualitet, som förhåller sig till samma villkor som den manliga, som någonting negativt. Denna bild förstärks genom att Victorine förklaras genom värdeorden *slyna*,¹³³ *slampa*,¹³⁴ *hora* och *luder*.¹³⁵

Då Elisa berättelsen igenom både definieras och definierar sig själv som ett passivt objekt som endast blir till genom kärleken till Gilles är hennes handlingsramar oundvikligen beroende av densamme. Elisas position kan förstås genom de Beauvoir som skriver att ”den förbannelse som vilar över den beroende kvinnan är att det inte är tillåtet för henne att göra något; alltså framhärdar hon i det hopplösa sökandet efter varat genom narcissism, kärlek och religion.”¹³⁶ Detta hopplösa sökande efter varat kan således förstås ligga till grund för Elisas icke-existerande möjlighet till förändring. Upptäckten att hon inte längre älskar Gilles leder

¹³⁰ Bourdouxhe, M. *Gilles kvinna*. s. 5

¹³¹ *Ibid.* s. 74

¹³² *Ibid.* s. 10-11

¹³³ *Ibid.* s. 11

¹³⁴ *Ibid.* s. 88

¹³⁵ *Ibid.* s. 100

¹³⁶ de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 789

därmed oundvikligen till att hon förlorar möjligheten att överhuvudtaget definieras och definiera sig själv, och utgör i den meningen en inom handlingsramarna omöjlig förändring vars konsekvens är att hon tar sitt liv. Detta beslut bör, i min mening, inte nödvändigtvis uppfattas som aktivt då det är indirekt avhängt Gilles men resulterar inte desto mindre i att Elisa för första gången vinner autonomi och blir ett subjekt.

5.1.2 Strukturellt genus

Introduktionen av Elisa placerar henne i en beroendeposition, då hon är den som förutsätts utföra det obetalda arbetet i hemmet medan Gilles försörjer familjen. Den upprätthåller även de i titeln fastslagna maktpositionerna med manlig överordning och kvinnlig underordning genom att detta arbete undantagslöst står i direkt koppling till Gilles behov och intressen:

[...] hon har kokat en mustig soppa till kvällsmat – i den här delen av landet äter man inte så mycket på kvällen, men i Gilles fall måste det till.¹³⁷

Och:

Framåt kvällen gav hon barnen mat och gjorde dem färdiga för natten. Allt för att Gilles skulle hinna leka lite med dem som han gärna ville när han kom hem. Men så snart Elisa märkte att han hellre ville röka pipa, läsa tidningen eller bara sitta och vila sig behövde hon bara gå upp och lägga flickorna.¹³⁸

de Beauvoir förklarar vidare att: ”Den förbannelse som vilar över den beroende kvinnan är att det inte är tillåtet för henne att göra något; alltså framhärdar hon i det hopplösa sökandet efter varat genom narcissism, kärlek och religion.”¹³⁹ Elisas sökande efter varat kan med enkelhet kopplas samman med kärleken, vilket de Beauvoir menar medför sin egen problematik då ordet inte besitter samma innebörd för män som det gör för kvinnor:

Ordet kärlek har i själva verket olika innebörd för mannen och kvinnan... Vad kvinnan menar med kärlek är tydligt nog: det är inte bara hängivenhet, det är att överlämna sig fullständigt med kropp och själ, utan förbehåll, utan hänsyn till vad det vara månde...

¹³⁷ Bourdouxhe, M. *Gilles kvinna*. s. 5

¹³⁸ *Ibid.* s. 23

¹³⁹ de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 789

Det är denna villkorlöshet som gör hennes kärlek till en tro, den enda kvinnan har. Medan mannen när han älskar en kvinna, vill ha just denna kärlek från henne; följaktligen avkräver han inte alls sig själv samma känsla som kvinnan. Om det fanns män som kände denna längtan efter att överlämna sig fullständigt, nåväl, då vore de – inte män¹⁴⁰

Inom romanen – där kärleken framställs som en av de få saker Elisa har att hålla sig till – tillåts den förstås som en definitionsfråga där Gilles, i rollen av man, anser sig ha företräde på bekostnad av Elisa:

*- (Victorine) är min... Jag vill att hon ska vara min... Hon tillhör ju mig, för Guds skull [...] Du förstår, sade han sammanbitet, om jag skulle stöta på henne med nån av de där typerna skulle jag kunna döda henne...
- Döda henne för att hon bedrar dig... skilja henne från dig för alltid [...] Säger du så, är det för att du inte älskar henne...
- Inte älskar henne? Det var det värsta... skulle jag inte älska henne! [...] Då skulle jag inte känna som jag känner!¹⁴¹*

Citatet belyser även de maktstrukturer som boken vilar på genom att låta Gilles förhålla sig till hot om våld, vilket sedermera sätts i praktik genom att han misshandlar Victorine efter att hon förlovat sig med en annan man.

Medan analysen av symboliskt genus visar hur Gilles och Victorines uttryck för sexualitet bemöts olika framgår det i en analys av strukturellt genus hur sexualitet även är att betrakta som verksamhet. Den normerande manliga sexualiteten görs i boken inte bara giltig på bekostnad av andra sexualiteter, men uttrycks även vara en rättighet:

När han vaknar ska han älska. Så är det på söndagsmorgnarna [...] Andra dagar i veckan finns inte mycket utrymme för njutning, och när det händer att han tar sig tid blir det också om morgnarna, de veckor han har nattskift [...] innan han somnar in i den artificiella natt som efterträder den verkliga, vill även han ha sin beskärda del av livet.¹⁴²

de Beauvoir förklarar att den sexuella akten både historiskt och i modern tid betraktats vara en form av ”tjänst” som kvinnan utför och som mannen tackar för genom [...] att säkerställa

¹⁴⁰ Nietzsche, F. *Den glada vetenskapen* i de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 748

¹⁴¹ Bourdouxhe, M. *Gilles kvinna*. S. 73-74

¹⁴² *Ibid.* s. 8

hennes uppehålle.”¹⁴³ Hon påpekar, i likhet med vad romanen framhåller, att detta förhållande saknar ömsesidighet eftersom ”att tjäna är att underordna sig en herre”.¹⁴⁴

5.1.3 Individuellt genus

I *Gilles kvinna* skapas och upprätthålls dikotoma föreställningar om manligt och kvinnligt. Den kvinnliga sexualiteten framställs som bunden till specifika ramar som inte bara tillåts definieras av män men även tillåter män att avsäga sig ansvar. Genom Victorine erbjuder boken en frigjord, kvinnligt sexualitet. Denna motarbetas emellertid från att finna giltighet genom att ständigt framställas i negativa ordalag.

5.2 Giovannis rum

Giovannis rum (1956) av James Baldwin handlar om den unge amerikanen Davids inre konflikt mellan de egna begären och samhällets värderingar. Medan han driver runt i Paris – i väntan på att hans flickvän Hella, som rest till Spanien för att tänka över hans frieri, ska komma tillbaka – träffar han bartendern Giovanni och flyttar sedermera in i det lilla rum denne hyr i utkanten av staden. Kärleksrelationen med Giovanni är fylld av passion såväl som känslor av skam och skuld och när Hella återvänder tvingar han sig själv att lämna Giovanni, som blir förkrossad. Berättelsen tar sin början i ett hus i södra Frankrike där David genomlider minnena av sitt förflutna i väntan på sitt livs värsta morgon då Giovanni kommer att avrättas för mord.

5.2.1 Symboliskt genus

Trots att *Giovannis rum* är en bok centrerad kring manliga karaktärer bibehålls könsuppdelningen genom att den tillåts vila på dikotoma föreställningar om kvinnligt och manligt. Detta framgår dels genom att kvinnan tillåts skapas genom en manlig kropp, dels genom att det främst är de, både biologiska och konstruerade, kvinnliga karaktärerna som beskrivs utifrån termer av kroppslighet och således fastslås som avvikande från mannen vars kropp inte behöver beskrivas. Denna uppdelning mellan kvinnligt och manligt och dess

¹⁴³ de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 433

¹⁴⁴ *Ibid.* s. 433

medföljande under- och överordning kommer tydligast till uttryck i en passage där David möter en man klädd som kvinna:

[...] hans ytterligt groteska uppenbarelse irriterade mig; kanske på samma sätt som anblicken av apor som äter sina egna exkrementer får folk att kväljas. De skulle väl inte fästa sig så mycket vid det, om inte aporna så groteskt liknade mänskliga varelser.¹⁴⁵

Davids sätt att jämföra apors avföringsstående med denna mans val att genom så kallade könskodade kläder förhålla sig till kvinnlighet ger uttryck för en syn på femininitet som så pass underordnat maskulinitet att det framstår som groteskt för en man att frivilligt överträda gränsen. På samma sätt som en bajsstående apa, genom sin likhet med människan, tvingar åskådaren att på ett intimt sätt förhålla sig till akten, tvingar den i kvinnokläder klädda mannen David att förhålla sig till sin egen ”kvinnlighet”. Kvinnligheten, liksom bajsståndet, är i sig inte det fula, utan fulheten består i att den naturliga gränsen mellan manligt och kvinnligt, människa och apa, över- och underordning, ifrågasätts.

Dessa dikotoma normer och föreställningar, samt tankar om en naturlig, essentiell manlighet, ligger även till grund för de ångest- och skamkänslor David känner inför sin relation med Giovanni:

Vad för slags tillvaro kan två män ha tillsammans, förresten? All kärlek du talar om – är det inte bara du som vill känna dig stark? Du vill gå ut och vara den duktiga arbetaren och komma hem med pengarna, och du vill att jag ska stanna här och diska och laga mat och göra rent i den här usla skrubben till rum, och kyssa dig när du kommer in genom dörren, och ligga med dig på natten och vara din lilla flicka [---] Men jag är man, utbrast jag, man!¹⁴⁶

Uppgiften att sköta ett hem framstår alltså som så pass könskodad att den hotar tillintetgöra manligheten, som i sig framstår som någonting påtagligt i den mening att David betraktar det som något han förlorat tillsammans med Giovanni men kan få tillbaka igen genom att välja ett liv med en kvinna:

Jag ville vara [...] säker på min mandom, och se min kvinna lägga barnen [...] Det krävdes bara en kort, hård ansträngning att bli mig själv igen.¹⁴⁷

¹⁴⁵ Baldwin, J. *Giovannis rum*. s. 38

¹⁴⁶ *Ibid.* s. 177-178

¹⁴⁷ *Ibid.* s. 120

5.2.2 Strukturellt genus

Tanken om den naturliga manligheten kan, som framgår av tidigare citat, förstås först i en motsatsrelation till den naturliga kvinnligheten som i sin tur kommer till uttryck genom såväl normer och föreställning som organisering och uppdelning av verksamheter. Detta visas exempelvis genom Davids ovan nämnda föreställning om en manlighet som tillåts skapas i relation till en kvinna som lägger barnen. På samma sätt tycks denna manlighet även hindras från att bli till i relation till en man som arbetar och tjänar pengar:

[...] till en början låtsades jag finna ett slags nöje i att spela husmor när Giovanni gått till arbetet. Jag kastade ut tidningarna, flaskorna, den fantastiska anhopningen av skräp, jag granskade innehållet i de oräkneliga askarna och väskorna och slängde dem. Men jag är ingen husmor – män kan aldrig bli husmödrar. Och nöjet var aldrig äkta eller djupt.¹⁴⁸

Husmoderstanken spelar en intressant roll i hur genus struktureras inom ramarna för *Giovannis rum*. När David befinner sig i huset i Sydfrankrike natten före Giovannis avrättning, talar han om hur han gör rent badrummet och tvättar golvet¹⁴⁹, sysslor som vi tillåts anta att han har utfört även tidigare, innan han träffade och flyttade in hos Giovanni. Det verkar dock som att dessa vardagliga sysslor vinner legitimitet som husmoderssysslor först då utförandet av dem befins i en motsatsrelation till en arbetande man. Tanken om den naturliga manligheten tillåts förstås som det som hindrar David från att känna någon genuin glädje i att sköta hemmet, en föreställning som oundvikligt resulterar i antagandet att detta nöje finns inbyggt i den naturliga kvinnan. Husmoderstanken, liksom uppdelningen mellan kvinnliga och manliga verksamheter och föreställningar om den kvinnliga och manliga naturen, fortsätter även genom Hella som efter sin återkomst från Spanien bestämt sig för att hon vill gifta sig med David:

[...] jag är inte alls så frigjord som jag försöker vara. Jag vill ha en karl som kommer hem varje kväll [...] Jag vill börja få barn. På sätt och vis duger jag inte till något annat.¹⁵⁰

Och:

¹⁴⁸ Ibid. s. 109-110

¹⁴⁹ Ibid. s. 91

¹⁵⁰ Ibid. s. 154

- David, låt mig vara kvinna. Jag bryr mig inte om vad du gör med mig. Jag bryr mig inte om vad det kostar. Jag kan gå med långt hår, jag kan sluta med cigaretterna, jag kan kasta bort böckerna [...] Låt mig bara vara kvinna¹⁵¹

På detta sätt upprepar Hella ramarna för vilken typ av relation som förstås som giltig. Det är samma ramar som Davis förhåller sig till när han ifrågasätter vad för slags relation han skulle kunna ha med Giovanni. Hella ger även uttryck för romanens strukturella genus genom att rada upp de saker hon är beredd att kasta bort för att få vara ”kvinna”, något som David, i roll av man, tillsynes har makten att tillåta henne vara. Relationen mellan Hella och David kan sägas förkroppsliga Butlers heterosexuella matris, då den förutsätts vila på särskiljandet mellan femininitet och maskulinitet samt sammanbindas av det ömsesidiga begäret. Isärhållandets princip, och vikten av densamma, kommer även till uttryck genom Giovanni syn på kvinnor och män:

Jag respekterar kvinnorna – väldigt högt – för deras inre liv, som är mycket olikt männens.

- Den idén tycks kvinnorna inte gilla, sa jag.

- Åh, sa Giovanni, dom där tokiga kvinnorna som springer omkring nuförtiden, fulla av idéer och nonsens, och tror sig vara männens jämlingar – quelle rigolade! – ett kok stryk skulle dom ha så dom blir halvdöda och begriper vem som styr världen.¹⁵²

5.2.3 Individuellt genus

Genom att David strider med sina egna tankar om manlighet och kvinnlighet tillåts *Giovannis rum* vila på öppet stereotypa föreställningar, där femininitet betraktas både som motsats till, och lägre stående än, maskulinitet. Å ena sidan tillåts Hella, i motsats till den man som genom att klä sig i kvinnokläder förhåller sig till femininitet, att i större delen av romanen på ett oproblematiserat sätt förhålla sig till maskulinitet genom att upprepade gånger beskrivas som pojkkaktig. Maskuliniteten kan således, i motsats till femininitet, tolkas förstås som någonting eftersträvansvärt. Å andra sidan ger boken även uttryck för nödvändigheten i denna dikotomi och hierarkisering genom att Hellas koppling till maskuliniteten enbart tillåts finna giltighet bortom relationen med David, då hans roll som man och sedermera koppling till maskulinitet förutsätter att hon, i rollen av kvinna, i första hand förhåller sig till femininitet. Hellas

¹⁵¹ Ibid. s. 201

¹⁵² Ibid. s. 100

erbjudande om att offra delar av sitt liv, däribland sitt läsande, för att vara hans kvinna visar även hur intelligens, såväl som självständighet, är någonting som betraktas som manligt kodat.

5.3 Halv elva en sommarkväll

Halv elva en sommarkväll (1960) av Marguerite Duras handlar om den alkoholiserade Maria som tillsammans med sin man, Pierre, sin dotter, Judith, och en väninna, Claire, är på bilssemester i Spanien. Romanen tar sin början mitt under ett oväder som gör att de valt att övernatta i en liten stad där en man vid namn Rodrigo Paestra tidigare under dagen har skjutit ihjäl sin hustru och hennes älskare och därför eftersöks av polisen. Marias tilltagande berusning och historierna om Paestras brott gör att hon blir alltmer övertygad om att Pierre och Claire är på väg att inleda en sexuell relation, och när hon plötsligt lägger märke till Paestra, som gömmer sig på ett av stadens hustak, bestämmer hon sig för att rädda honom. I skydd av mörkret smugglar hon ut honom ur staden och lämnar honom på ett sädesfält där hon ber honom vänta på att hon ska återvända vid lunchtid och ta honom med till Madrid. När hon återvänder, tillsammans med sin familj och Claire, har han emellertid tagit sitt liv.

5.3.1 Symboliskt genus

Maria tillåts i första hand förstås genom sin alkoholism. Hennes drickande är ett genomgripande särdrag i hennes karaktärisering och fungerar även avgörande i introduktionen av henne, där det indirekt framgår att hennes drickande uppfattas som avvikande.¹⁵³ Drickandet kopplas samman med hennes utseende; det beskrivs som fördärvat,¹⁵⁴ något hon säger sig ha accepterat men som förblir ett återkommande element genom att hon tillåter sig spegla sig i Claires ungdomliga skönhet, och ensamhet, som även den tillåts reflekteras genom Pierre och Claires allt tätare band:

*Hon skulle vilja se det hända mellan dem så att hon i sin tur blev upplyst av ett likadant ljus som de och blev delaktig av den gemenskap som hon lämnar dem i arv.*¹⁵⁵

¹⁵³ Duras, M. *Halv elva en sommarkväll*. s. 8

¹⁵⁴ *Ibid.* s. 71

¹⁵⁵ *Ibid.* s. 100

Beskrivningarna av Claire förhåller sig genomgående till hennes kropp som både vacker¹⁵⁶ och ungdomlig¹⁵⁷ och det är även främst genom detta som Maria tillåter sig göra hennes inverkan på Pierre förståelig:

*- Oväder försvinner likadant som de kommer, hade Pierre sagt. Med en enda gång. Du behöver inte vara rädd, Claire. Så sade han. Dessförinnan hade Maria inte upptäckt den oemotståndliga lockelsen i hennes fruktan, i hennes skräckslagna ungdom.*¹⁵⁸

Marias kropp, i den mening att det är en kvinnlig kropp, kommer indirekt till uttryck genom beskrivningarna av Claire vars ungdomliga skönhet utgör ramarna för den idealiserade feminina kroppen, mot vilken Maria både definieras och avviker. Endast vid ett tillfälle omtalas Maria kropp direkt: ”Maria betraktar sin nakna kropp, ensam.”¹⁵⁹ Det faktum att inga detaljer ges om denna kropp, medan Claires kropp lyfts fram genom detaljerade beskrivningar upprepade gånger i boken kan förklaras genom att Maria inte tillskrivs någon aktivt befintlig sexualitet. I motsats till Claire, vars främsta mål är att ha sex med Pierre, och således måste förhålla sig till en heterosexuell norm där kroppslighet utgör en av de grundläggande förutsättningarna för att göra genus, förhåller sig Maria i första hand till en ensamhet och en förlust av kärlek:

*Pierre står med händerna hängande utmed benen. I åtta år har de händerna smekt hennes kropp. Nu är det Claire som är på väg in i den olycka dessa händer för med sig.*¹⁶⁰

På samma sätt som Maria beskriver att de manliga händerna tillfört henne både smekningar och olycka förklarar de Beauvoir att priset för mannens ömhet är att han tillåts ödelägga ”hennes mest värdefulla egenskaper”¹⁶¹, det vill säga hennes ungdomliga kropp, som genom både graviditet och åldrande förlorar ”sin erotiska dragningskraft.”¹⁶² Marias avsexualiserade karaktär, och det faktum att hennes kroppslighet kommer till uttryck på ett direkt sätt endast i en situation där hon är ensam, kan således kopplas samman med både ålder och moderskap, som tillsammans utgör början av det hotande förfall som måste döljas för mannen.¹⁶³ Medan kroppsligheten är ett avgörande element i beskrivningen av Claire, och således indirekt även

¹⁵⁶ Ibid. s. 13, 73, 92, 103

¹⁵⁷ Ibid. s. 33, 17

¹⁵⁸ Ibid. s. 17

¹⁵⁹ Ibid. s. 73

¹⁶⁰ Ibid. s. 34

¹⁶¹ de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 214

¹⁶² Ibid. s. 214

¹⁶³ Ibid. s. 213

av Maria, förklaras Pierre i första hand genom sina handlingar och ord. När Maria föreställer sig Pierre och Claire tillsammans är det genom Pierres händer på Claires kropp och Pierres uttalanden om Claires kropp. Hon tillåts i fantasin att göra detaljerade beskrivningar av denna kropp, trots att hon aldrig sett den naken, samtidigt som hon aldrig föreställer sig Pierres kropp, trots att hon känner den väl. Sexualiteten kan på detta sätt tolkas finnas i en passiv kvinnlig kropps möte med en mans aktiva händer.

I romanens inledning får läsaren, genom Marias samtal med en främmande man på en pub, tillträde till, vad som kan uppfattas som, romanens moraliska ramverk. Grundläggande för detta ramverk är å ena sidan Paestras rätt i sitt handlande:

*Han fann henne tillsammans med Perez. Vem skulle inte ha gjort likadant. Rodrigo, han blir säkert frikänd.*¹⁶⁴

Och å andra sidan den mördade kvinnans skuld:

*Rodrigo Paestras hustru hade kastat sig i armarna på Perez, var det Perez fel? Kan man stöta ifrån sig en kvinna som kommer till en på det viset?*¹⁶⁵

Valet av ord som används för att beskriva å ena sidan hustruns och å andra sidan Perez handlande bidrar till att både skapa distinktion och placera skuld. Medan hustrun, som för övrigt aldrig bevärdigas ett namn, förstås som den som ytterst ansvarat för affären genom att *kasta sig i armarna på Perez* frångår Perez ansvar genom att enbart förklaras ha misslyckats i att *stöta henne ifrån sig*. Denna distinktion följs sedermera upp genom att hustruns handlande tillåts patologiseras:

*– Sedan hon väl blivit gift har hon velat ha alla karlar i stan. Vad ska man göra?*¹⁶⁶

I samtalet mellan Maria och den främmande mannen fastslås både en handlingshierarki; där den kvinnliga sexualiteten inte bara skuldbeläggs men även giltiggör mannens våld, som förstås som direkt kopplat till hennes otrohet, och en tolkningshierarki; där denne mans antaganden om hustrun och Perez vinner giltighet som en form av sanning. Tillsammans bidrar dessa hierarkier till att skapa och reproducera både maktordning och dikotomi mellan manligt och kvinnligt, där mannens handlingsutrymme kan tolkas vara betydligt större än kvinnans då det är hans tolkning av verkligheten som ges företräde och denna tolkning kan anpassas efter situation. Hur detta fungerar rent konkret exemplifiera då mannen, när Maria

¹⁶⁴ Duras, M. *Halv elva en sommarkväll*. s.11

¹⁶⁵ *Ibid.* s. 11

¹⁶⁶ *Ibid.* s. 12

bestämmer sig för att gå, erbjuder henne att följa med honom hem, trots att han vet att hon är gift.

5.3.2 Strukturellt genus

Omvårdnaden av Marias och Pierres dotter Judith vilar tillsynes undantagslöst på de två kvinnorna och utgör således ett avgörande element i hur genus struktureras inom ramarna för *Halv elva en sommarkväll*. Bokens traditionella hållning till denna uppdelning av verksamheter såväl som dess hållning till Marias alkoholism, belyser envisheten i föreställningen om kvinnans naturliga anpassning till att ta hand om barn. Trots att Pierre framstår som fullt kapabel – och ofta bättre lämpad än Maria – att ta hand om deras gemensamma barn tillåts han endast att förhålla sig till faderskapets roll som beskyddare. Maria formar redan inledningsvis, då hon hör och förlitar sig till ryktet om mannen som gömmer sig på hustaken, ett band till Paestra som tycks baserat på litet annat än den egna ensamheten. Denna tolkning förstärks genom att hon, när hon för första gången lägger märke till honom, precis tror sig ha bevittnat Pierre och Claire tillsammans på en hotellbalkong, vilket kan tolkas vara en bidragande faktor till att hon sammanbinder sig själv och sina känslor med Paestras:

liksom över slätten faller regnet över Rodrigo Paestras döda gestalt, död av smärta, död av kärlek. Var har (Pierre och Claire) kunnat finna en plats att förenas ikväll, på det här hotellet? Var ska han ta av henne den tunna kjolen, i denna natt? Så vacker hon är. Så vacker du är, herregud vad du är vacker. Deras silhuetter utplånades från balkongen när regnet kom.¹⁶⁷

Och:

Rodrigo Paestra vet att hon finns där. Han andas fortfarande, han härdar fortfarande ut i sin sista natt. Han finns kvar på sin plats i rummet förenad med henne¹⁶⁸

Denna ensamhet, som tillåts utgöra stor del av Marias karaktärisering och som kan tolkas vara anledningen till att hon dricker¹⁶⁹, förklaras även direkt som bunden till Pierre:

Pierre känner den bittra smaken av döda kärlekshistorier. När han gått in i Marias rum förnimmer han den bedrövelsen över sin kärlek till Maria. Vad han inte visste något

¹⁶⁷ Ibid. s. 31

¹⁶⁸ Ibid. s. 46

¹⁶⁹ Lundkvist, A. *Inledning till Halv elva en sommarkväll*. s. 4

*om var den smärtsamma förtrollningen i denna Marias ensamhet som han själv vållat
[---] Inom henne finns den outplånliga känslan av makt han har över henne, av hans
försvunna kärlek till henne¹⁷⁰*

Sexuellt förhåller sig både Maria och Claire till en passiv väntan på Pierre; Claire väntar på att han ska komma till henne och Maria väntar på att han ska ligga med Claire och få det överstökad, och på så sätt befria henne från sin ensamhet. På detta sätt kan Pierre förstås som den som besitter makten; Claire lust är direkt avhängd honom men även Maria är beroende av hans handlade för att livet ska återgå till det vanliga. Det är även först efter att Pierre och Claire fullbordat sin sexuella relation som Maria kan besluta sig för att lämna honom. Maria kan på sätt tolkas som, om än inte helt passiv, beroende av Pierre och Pierres handlande.

5.3.3 Individuellt genus

Romanen vilar på dikotoma föreställningar om kvinnors och mäns sexualitet. Redan inledningsvis förklaras det vara den mördade hustrun som ensam är den sexuella. Det är emellertid en passiv sexualitet: hon *kastar sig* i mannens armar, men det är han som måste motta henne. Detta mönster upprepas även i relationen mellan Claire och Pierre, för även om det främst är Claire som beskrivs som sexuell – som en kropp med begär – görs hennes sexualitet passiv genom att hon förklaras vara litet mer än en ”frukt av (Marias och Pierres) kärleks långsamma förfall.”¹⁷¹ Kvinnorna tillåts på detta sätt vara de som beskrivs som sexuella eftersom en mans sexualitet inte måste beskrivas då den kvinnliga sexualiteten är till för honom och i behov av honom.

De kvinnliga karaktärerna görs till passiva kroppar, de som är ständigt väntande på en mans handlande. De kroppsliga idealen kommer indirekt till uttryck genom att Maria inte tillåts uppfattas som en sexuell varelse på samma sätt som Claire. Det framgår även att dessa ideal endast är avsedda kvinnor, då de manliga karaktärerna överhuvudtaget inte förhåller sig till någon kroppslighet utan istället förklaras genom sina handlingar.

¹⁷⁰ Duras, M. *Halv elva en sommarkväll*. s. 110

¹⁷¹ *Ibid.* s. 49

5.4 Aura

Kortromanen *Aura* (1962), skriven av Carlos Fuentes, handlar om den unge historikern Felipe Montero som genom att svara på en tidningsannons blir anlitad av änkan Consuelo Llorentes för att skriva hennes avlidna make, general Llorentes, memoarer. Under sitt arbete flyttar han in i det ständigt mörka huset som fru Llorentes delar med sin unga brorsdotter Aura, vars skönhet han förälskar sig i. Det visar sig emellertid snart att saker inte är som de brukar; Aura är egentligen en projektion, skapad av Consuelos besatthet till ungdomlighet. Under ett intimt möte förvandlas Aura till Consuela och Felipe börjar själv bli alltmer lik den avlidna general Llorentes.

5.4.1 Symboliskt genus

Berättaren i *Aura* vänder sig direkt till en manlig läsare; ett *du* som utgörs av karaktären Felipe med en manlig, objektifierande blick. Detta kommer bäst till uttryck genom att berättaren upprepade gånger låter Felipe betrakta Aura som *sin*¹⁷² och hennes kropp som en ägodel:

*Du är herre över Auras sovrum, sover där ensam, långt från den kropp som du kanske tror dig ha ägt.*¹⁷³

Beskrivningarna av Aura, såväl som Felipes kärlek till henne, vilar helt på kroppsliga attribut samt föreställningar om hjälplöshet och passivitet:

*- Jag kommer att älska dig för alltid. Jag kan inte leva utan dina kyssar, utan din kropp...*¹⁷⁴

Och:

*[...] ju mer du tänker på henne, desto mer kommer du att göra henne till din, inte bara för att du tänker på hennes skönhet och grips av begär till henne, utan för att du nu begär henne för att befria henne: du har funnit ett moraliskt motiv till ditt begär; du känner dig befriad från skuld och tillfreds*¹⁷⁵

¹⁷² Fuentes, C. *Aura*. s. 32,33

¹⁷³ *Ibid.* s. 49

¹⁷⁴ *Ibid.* s. 59

¹⁷⁵ *Ibid.* s. 33

Denna passivitet, förklarar de Beauvoir, utgör tillsammans med kraftlöshet, ytlighet och foglighet grunden för vad det förväntas innebära att vara kvinna.¹⁷⁶ Kärleken till Aura hjälper således till att upprätthålla en för romanen implicit uttryckt dikotomi mellan manligt och kvinnligt, där Felipe tillåts bli aktivt subjekt och beskyddare, vilket även framställer hans sexuella begär som moraliskt försvarbart. Han intalar sig att Aura väntar på att räddas från Consuelo, som han beskriver som nyckfull och obalanserad¹⁷⁷, tokig¹⁷⁸ och en tyrann som enväldigt avgör hur Aura tillåts handla. Beskrivningarna av Consuelo vilar, i likhet med beskrivningarna av Aura, på kroppslighet men förhåller sig i andra änden av spektrumet. Medan Auras skönhet kan ses som kopplad till kvinnlig ungdomlighet förstås Consuelos kropp, som i romanen förklaras ”inge avsmak”¹⁷⁹, som kopplad till kvinnligt åldrande, något som de Beauvoir beskriver inget avsky såväl som hat och rädsla.¹⁸⁰

Det sexuella begäret i romanen tillskrivs i första hand Felipe, då det endast är hans känslor berättaren förmedlar. Hans begär framstår emellertid inte som någonting han själv kan ställas till ansvar för och beskrivs istället som ”den oblyga förhåxning (han) inte kan bemästra.”¹⁸¹ I slutet av romanen kommer denna ansvarsbefrielse även att cementeras då det framgår att Consuelo med hjälp av olika växtdekokter lyckats frammana Aura – den eviga ungdomen – för att locka Felipe att ta rollen som den avlidna generalen.

5.4.2 Strukturellt genus

Aura inleds med ett citat av Jules Michelet:

*Mannen jagar och strider. Kvinnan smider ränker och drömmer: hon är moder till fantasin, till gudarna. Hon äger den andra blicken, vingarna som ger henne förmåga att flyga mot begärets och föreställningarnas oändlighet... Gudarna är som männen: de föds och dör på en kvinnas bröst...*¹⁸²

Citatet är talande för den strukturella – och högst traditionella – uppdelning av verksamheter som boken vilar på. Ett exempel på detta är att de båda männen tillskrivs någon form av yrkestitel medan kvinnorna i första hand förstås genom sin relation till män: som hustru

¹⁷⁶ de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 392

¹⁷⁷ Fuentes, C. *Aura*. s. 33

¹⁷⁸ *Ibid.* s. 39

¹⁷⁹ *Ibid.* s. 51

¹⁸⁰ de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 214

¹⁸¹ Fuentes, C. *Aura*. s. 21

¹⁸² *Ibid.* s. 5

respektive brorsdotter. Från och med att Felipe läser Consuelos annons förlitar sig handlingen helt på honom och general Llorentes för att föras framåt; kvinnorna väntar passivt på att Felipe ska förälska sig i Aura och sedermera – genom att läsa generalens dagböcker – acceptera sin roll som generalen. Till och med de intima mötena, där han låter sig förföras av Aura kan tillskrivas honom då de framställs som drömsekvenser skapta i hans undermedvetna. Både general Llorentes verksamheter; militärutbildning, arbete för Napoleon III och sedermera inom kejsar Maximilians generalstab, strider och landsflykt, och Felipes egen avhandling som han arbetade med innan han fick jobb; ”Ditt stora samlingsverk om de spanska upptäckterna och erövringarna i Amerika. Ett verk som ska sammanfatta alla de spridda krönikorna, göra dem förståeliga, finna sambanden mellan alla stora företag och äventyr under guldåldern, mellan de mänskliga urbilderna och renässansens avgörande inverkan”¹⁸³ beskrivs ingående trots att de kan sägas sakna värde för handlingen. Dessa beskrivningar bidrar både till att förstärka uppdelningen mellan kvinnligt och manligt och till att höja det manliga över det kvinnliga då deras arbeten kan ses som någonting som tjänar även andra, medan Consuelos verksamhet – sökandet efter evig ungdom – tillåts förstås endast i koppling till hennes egen ytlighet.

5.4.3 Individuellt genus

Kortromanen Aura erbjuder stereotypa identifikationsmönster, där en kvinnlig läsare i första hand tillåts identifiera sig med passivitet, ytlighet och kroppslighet medan den manliga läsaren tillåts identifiera sig med handlingskraft och intelligens. Genom att Felipe i större delen av boken betraktar sig själv som Auras beskyddare reproduceras även bilden av kvinnan som hjälplös och beroende av mannen. Slutligen vilar den på myten om den kvinnliga mystiken, vilken de Beauvoir beskriver som den djupast förankrade av alla kvinnomyter:

[...] först och främst kan den ge enkla förklaringar till allt det som kan tyckas oförklarligt. Den man som inte "förstår" en kvinna blir lycklig när han kan ersätta en subjektiv brist med ett objektivt motstånd; istället för att medge sin okunnighet erkänner han närvaron av ett mysterium utanför honom själv [...] inför en levande gåta förblir mannen ensam, ensam med sina drömmar, sina förhoppningar, sin fruktan, sin kärlek, sin fåfänga. Denna subjektiva lek, som kan leda från lasten till den mystiska

¹⁸³ Ibid. s. 30

extasen, är för många en mer lockande erfarenhet än ett autentiskt förhållande med en mänsklig varelse.¹⁸⁴

Det handlar än en gång om att ersätta den levda erfarenheten, och de fria bedömningarna den gör anspråk på, med en stelnad idol. Myten om kvinnan ersätter ett autentiskt förhållande till en autonom, existerande person med det orörliga begrundandet av en hägring.¹⁸⁵

Bokens förhållande till den kvinnliga mystiken erbjuder således i första hand en möjlighet för läsarna att uppfatta kvinnligheten som någonting vitt skilt från manligheten. Den reproducerar på detta vis även föreställningen om att kvinnors erfarenheter, tankar och känslor varken kan eller behöver förstås och sedermera tas på allvar. En kvinnlig läsare hindras således att identifiera sig med någonting annat än den främmande och från normen avvikande.

6. Resultat och avslutande diskussion

6.1 Sammanfattning av analyserna

De fyra romanerna tenderar att följa traditionella mönster där dikotomier och hierarkier upprätthålls. Det bör naturligtvis påpekas att *Giovannis rum* har en säregen ställning då romanen behandlar kärleksrelationen mellan två män och på så sätt onekligen kan ses som normbrytande, även om denna relation speglar traditionella könsroller genom att David intar en traditionellt kvinnlig roll i förhållande till Giovanni.

Genom de olika handlingarna tillåts de kvinnliga karaktärerna i första hand presenteras och beskrivas genom passiv kroppslighet, som inte sällan kommer till uttryck genom detaljerade redogörelser, medan männen i första hand presenteras genom sina handlingar. När de manliga karaktärernas kroppar väl kommer till uttryck tillåts de förbli aktiva; händer som tar på en kropp (Pierre i *Halv elva en sommarkväll*) eller funktion, styrka och smidighet (Gilles i *Gilles kvinna*). Både *Gilles kvinna* och *Giovannis rum* ger uttryck för den främsta av kvinnors synder; att otillåtet förhålla sig till manligheten och den överordnades rättigheter och

¹⁸⁴ de Beauvoir, S. *Det andra könet*. s. 310

¹⁸⁵ *Ibid.* s. 314

möjligheter i tron att dessa rättigheter och möjligheter täcker in även dem; att bryta mot isärhållandets princip genom att sträva efter en fri och aktiv sexualitet eller genom att tro sig vara jämlik mannen.

Gemensamt för både *Gilles kvinna*, *Halv elva en sommarkväll* och *Aura* är de manliga karaktärernas möjlighet att delvis eller helt avsäga sig ansvar för sina handlingar. I Gilles fall handlar det om att ansvar överförs på Victorine, i Pierres fall överförs ansvar på Marias alkoholism och i Felipes fall är det mystiken och mysticismen som är honom övermäktig. Samtidigt som de friskrivs ansvar bibehåller de sin makt. Ingen av de kvinnliga karaktärerna tillåts uppfattas som helt autonom (med möjliga undantag för Victorine. Möjligheten för en läsare att uppfatta hennes självständighet och sexuella frihet som någonting positivt motarbetas emellertid genom att hon skam- och skuldbeläggs av såväl berättare som övriga karaktärer). Hella erbjuder sig ge upp allt – läsande, rökning, resande – för att vara Davids kvinna; hans underordnade. Elisas liv såväl som hennes död är avhängig Gilles. Marias handlande, om än inte passivt då hon ensam är den som räddar Rodrigo Paestra från ett av stadens hustak och sedermera smugglar honom ut ur staden under de tidiga morgontimmarna samt att hon är den som till slut bryter den destruktiva relationen med Pierre, står romanen igenom i direkt koppling till både Pierre och Rodrigo. Aura, och på så vis Consuelo, är i behov av Felipe för att överhuvudtaget existera.

6.2 Gemensam referensram och identitetsuppdraget

För att ha möjlighet att tala om en gemensam referensram är det först nödvändigt att fastslå vad begreppet innebär. Min tolkning, som jag här kommer förhålla mig till, är att det rör sig om vedertagen kunskap som har en avgörande roll i hur vi uppfattar världen omkring oss och gör den begriplig.

Enligt Dysthes vidgande av Bakhtins dialogism kan skönlitteratur, i den mening den läses inom skolan, betraktas som en del av den dialog som ligger till grund för att kunskap ska bli till. Fairclough och den kritiska diskursanalysen menar att författare bygger sina texter på etablerade normer och föreställningar, vilka blir synliga genom de handlingsramar och värden som kommer till uttryck i texten via implicit eller explicit uttryckta värderingar, relationer mellan manligt och kvinnligt, hierarkier och könsmaktsordningar. På samma sätt som författare skriver utifrån etablerade föreställningar läser mottagarna texten utifrån den

repertoar och diskurs som erbjuds dem. Skolans genuskontext vilar i likhet med dessa fyra romaner på traditionella värden och föreställningar och kan således inte sägas varken ifrågasätta eller problematisera de värden och föreställningar som kommer till uttryck inom verken. En vanlig läsning verkar på detta sätt endast till att reproducera stereotypa föreställningar och lever därför inte upp till vare sig jämställdhetsuppdraget eller identitetsuppdraget, som påpekar att varje elev ska ha möjlighet att hitta sin egenart utan att påverkas av normativa föreställningar.

Medan styrdokumentet fastslår *varför* skönlitteraturläsning är och bör vara en del av skolans undervisning, vill kanonförespråkare fastslå ett *vad*. Det kvarstår emellertid att fastslå ett *hur*: en fråga som i sig tycks avgörande för att binda samman de andra två.

6.3 Avslutande diskussion

Utifrån tanken om att kunskap är något som blir till inom en kontext och med hjälp av dialog är det således felaktigt att ta för givet att eleven kan ta till sig kunskap bortom den kontext i vilken hon och litteraturen verkar, det vill säga skolan. Molloy ger stöd åt denna tanke genom att fastslå att normbrytande skönlitteratur – litteratur som ifrågasätter könsstereotyper och traditionella föreställningar – inte tjänar något syfte om den faller utanför elevernas allmänna repertoar.¹⁸⁶ Detta kan i allra högsta grad relateras till exempelvis *Gilles kvinna*, där Bourdouxhe med jämna mellanrum låter sin egen ironiska röst tränga igenom. Ett faktum som med högsta sannolikhet går skolelever förbi, då deras allmänna repertoar är rotad i ”fel” diskurs.

Den gemensamma referensramen som de fyra analyserade verken erbjuder förhåller sig vid en enkel läsning till en problematisk syn på kvinnligt och manligt och står således i kontrast till skolans övriga uppdrag. För att detta ska undvikas krävs att lärare och elever aktivt arbetar med litteraturen och följer upp läsningen med diskussion där de dikotoma positionera som erbjuds kan problematiseras och ifrågasättas. Detta är emellertid, som även påpekats av Molloy, långt ifrån en vedertagen praxis.

¹⁸⁶ Molloy, G. *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*. s. 309

Källförteckning

Primärkällor

Baldwin, James (2011). *Giovannis rum*. Falun: Ruin

Bourdouxhe, Madeleine (2004). *Gilles kvinna*. Stockholm: Elisabeth Grate Bokförlag

Duras, Marguerite (2010). *Halv elva en sommarkväll*. Stockholm: Lind & Co

Fuentes Carlos (2002). *Aura*. Stockholm: Natur och kultur

Sekundärkällor

Ambjörnsson, Fanny (2006). *Vad är queer?* Stockholm: Natur och kultur

Arvidson, Karin (2006). *Genuskonstruktion och språkutveckling*. Examensarbete: Lärarhögskolan i Stockholm

de Beauvoir, Simone (2002). *Det andra könet*. Stockholm: Norstedts

Delegationen för jämställdhet i skolan (2009). *Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det?* Stockholm: Statens offentliga utredningar

Dysthe, Olga (1996). *Det flerstämmiga klassrummet: att skriva och samtala för att lära*. Lund: studentlitteratur

Dysthe, Olga (2003). *Dialog, samspel och lärande*. Lund: Studentlitteratur

Fairclough, Norman (1992). *Discourse and social change*. Cambridge: Polity

Franck, Mia (2009). *Frigjord Oskuld – Heterosexuellt mognadsimperativ i svensk ungdomsroman*. Åbo: Åbo akademi

Hirdman, Y. *Genussystemet – reflexioner kring kvinnors sociala underordning i Kvinnovetenskaplig tidsskrift nr 3*

Johansson, Helen (2007). *Det förenande eller det åtskiljande? – "kulturavets" funktion i en mångkulturell skola*. Examensarbete: Högskolan i Halmstad

Kulturdepartementet (2005). *Bästa språket – en samlad svensk språkpolitik*. Stockholm: Regeringen

Kåreland, Lena (2005). *Modig och stark – eller ligga lågt*. Stockholm: Natur och kultur

Lennerhed, Lena (2006). *Från Sapfo till cyborg: idéer om kön och sexualitet i historien*. Hedemora: Gidlund

Molloy, Gunilla (2003). *Att läsa skönlitteratur med tonåringar*. Lund: Stundetlitteratur

Myndigheten för skolutveckling (2008). *Gör klassikern till din egen*. Stockholm: Liber Distribution

Skolverket. Läroplan, examensmål och gymnasiegemensamma ämnen för gymnasieskolan 2011

Skolverket. Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet 2011

UngKAB09 (2011). *Kunskap, attityder och sexuella handlingar bland unga*. Göteborgs universitet

von Wright, Moira (1998). *Genus och text – när kan man tala om jämställdhet i läromedel?*

Winther Jørgensen, Marianne & Phillips, Louise (2000). *Diskursanalys som teori och metod*. Lund: Studentlitteratur

Övriga källor

<http://medioteket.edu.stockholm.se/atk/index.php/Huvudsida> (2012-11-20)

http://www.riksdagen.se/sv/Dokument-Lagar/Forslag/Motioner/Litterarkanon_GU02Ub260/?text=true (2012-11-16)

Nationalencyklopedins nätupplaga